

JEMNITZ JÁNOS

Az I. Internacionálé és a háború (1864—66)

Az I. Internacionálé tevékenységének gerincében a munkásosztály öntudatra ébresztése, a tőke elleni harc állott, s ezt természetesen elsősorban a gazdasági osztályharc keretében szorgalmazta és érthette el. A munkásmozgalom önálló-sodásának folyamata azonban már a legkezdetibb fázisban sem választható el a politikai követelésektől. A munkások internacionalizmusa a gazdasági igények előmozdításán, az önvédelem régióján túl kezdettől egybefonódott az igazságtalan, népellenes háborúk elítélésével. Az antimilitarizmus érzése nélkül egy forradalmi proletárszervezet sem született meg.

A nagy francia forradalom idején a legiparosodottabb, legfejlettebb struktúrájú országban, Angliában jöttek létre az első modernebb munkásszervezetek, a Levelező Társaságok (Corresponding Societies), amelyek hangot adtak nemcsak a forradalommal rokonszenvező érzelmeiknek, hanem annak is, hogy elutasítanak mindenfajta intervenciót, ellenforradalmi háborút Franciaországgal szemben.¹

Az 1830—40-es években új munkásgeneráció nőtt fel, s ez a nemzedék újra felvette az egy időre elejtett zászlót. Az angol chartisták üdvözölték az európai forradalmi kísérleteket, s szenvedélyes haraggal bélyegeztek meg minden ellenforradalmi intervenciót. Ekkoriban tűnt ki, hogy az angol proletariátus milyen figyelemmel, baráti érzéssel kíséri az elnyomott népek szabadságküzdelmét,² hogy háborúellenességük nem egyszerű pacifizmus, nem egyenértékű a háború borzalmaitól való irtózással, mert adott esetben még áldozatokat is hajlandók lettek volna vállalni a népek szabadságának előmozdításáért. A chartista lapok üdvözölték volna, ha Anglia latba veti tekintélyét a lengyel szabadság érdekében, a cári kormány megbénítására. A beavatkozást ilyen értelemben még sürgették is. E beavatkozást azonban nem tették volna egyértelművé egy nagy külső háborúval; másfelől a ténylegesen folyó lengyel nemzeti felkelés megvédéséről volt szó, nem pedig arról, hogy — a régi 1793-as jakobinus érveléssel — szuronyok segítségével vigyék el a szabadságot a lengyel népnek. Bár olyanok is voltak, akik ilyen felszabadító háború gondolatát sem utasították volna el a cárizmussal szemben, ezt a szocialista érzelmű munkásság tömegei sohasem tették magukévá.

Az 1848—49-es forradalmak idején a proletár és plebejus elemek ismét antimilitarista érzelmeikről adtak tanúbizonyságot, amikor Pesten az olasz, Bécsben a magyar, Párizsban az olasz intervenció ellen tiltakoztak. A népek nem akartak háborúba menni, hogy egy más nép szabadságát elnyomják. Négy évvel később pedig az angol-francia proletárok voltak azok, akik a kisszámú

¹ G. D. H. Cole and Raymond Postgate : *The Common People. 1746—1946.* London, 1946. 164—167. l.

² T. Rothstein : *From Chartism to labourism.* London, 1929. 131—132. l.

értelmiségivel együtt felemelték szavukat a krími háború ellen, amely a napoleoni háborúk után az első nagyobb vérzivatar hozta Európára — lényegileg dinasztikus, illetőleg az uralkodó osztályok érdekeiért, amelyeket ekkoriban már nagyobb mértékben igyekeztek nacionalista ködlepellel palástolni. Az oroszellenes sovinizmust akkoriban a chartista mozgalom keretében létrejött Nemzetközi Bizottság (International Committee) próbálta ellensúlyozni, rámutatva, hogy a francia szabadságot elnyomó III. Napóleon nem lehet igaz szövetséges egy olyan háborúban, amelynek állítólagos célja a cári zsarnokság letörése.

Nem egészen egy évtizeddel később az Internacionálé létrejöttét ismét két háborús esemény siettette. 1863-ban Lengyelországban újra nemzeti felkelés robbant ki, s ezúttal megint a politikai öntudatosság terén leghaladottabb angol és francia proletáriátus tiltakozott a cári intervenció ellen. Nagygyűléseket tartottak, petíciókat terjesztettek az angol kormány elé, s súlyuk növelése végett az angol szakszervezeti vezetők francia testvéreik támogatását keresték.³ Másfelől ugyanekkor folyt az észak — dél háború az Egyesült Államokban, amelynek politikai jelszava: a négerek felszabadítása, az európai proletáriátus előtt rendkívül népszerű volt.

A szervezett és gondolkodó proletárok rétege többnyire a francia enciklopedisták, az utópista szocialisták, illetőleg ezek második nemzedékének humanista tanításain nőtt fel, s a nagy emberi szabadságcélokat — amelyeket a maguk részéről a gazdasági követelésekkel, szocialista szándékokkal egészítettek ki — nemcsak tollgyakorlatoknak tekintették, hanem készek voltak ezekért áldozatot is vállalni. Mikor az északi kormányzat a déli rabszolgatartó gyapotültetvényeseket blokád alá vette, s ennek következtében az angol és francia textiliparban katasztrófális munkanélküliség állott be, a munkások közvetlen anyagi érdekeik ellenére is a tiszta ügy védelmét vállalták, tüntettek kormányzó köreik háborús, intervenciói ellen.⁴

Az angol és francia munkások között ismétlődtek a közös találkozók. Az 1864. szeptember 17-i történelmi ülésen született meg azután az Internacionálé. Ezen a találkozón, amelyet megelőzően a küldötteknek még nem voltak pontos elképzeléseik az általuk szervezettel fogatosítandó lépésekről, a tartós kapcsolatokat elsőfokon ezúttal is a közös anyagi-munkásérdekek felismerése határozta meg. Ezek mellett azonban ekkor is jelentős szerepet játszott a politikai mozzanat. A gyűlésen elnöklő Edward Beesly londoni történészprofesszor például bevezető szavaiban a szabadságjogok nemzetközi fenntartását követelte és élesen ostromozta az angol kormány kínai, japán és indiai magatartását, — amely lényegileg egyszerre volt intervenció és népelnyomó jellegű. Beesly a jelenlevőket felszólította, hogy küzdjenek a nacionalista önző szempontok érvényesülése ellen, „amelyeket sokszor a patriotizmus leple álcáz” és csak az olyan elveket védelmezzék, amelyek szabadságtörökvéseiknek megfelelnek.⁵ G. Odger, a Londoni Szakszervezeti Tanács tekintélyes képviselője ugyancsak a lengyel felkelés

³ *D. Rjazanov* : Die Gründung der ersten Internationale. Die Kommunistische Internationale. 1919. 6. sz. 70—71. l. Megjegyzendő, hogy az 1863. július 22-iki londoni angol—francia munkásgyűlésen Odger elment odáig, hogy a lengyel szabadság védelmében egyenesen oroszellenes intervenciót sürgetett — de ezt a gondolatot mások, úgy tűnik, nem igen vették át, s csakhamar elfelejtődött. Az állandóan érvényesülő felfogásnak a lengyel szabadság védelme, előmozdítása maradt meg.

⁴ Uo.

⁵ *Founding of the First International. A documentary record.* Marx—Engels Institute. Moscow—London. 1939. 1—2. l.

védelmében és olyan tartós nemzetközi munkásszervezet megteremtése érdekében szólalt fel, amely „ellensúlyozhatná azoknak rossz befolyását, akik a népekre romlást hoznak”. Odger felidézte mindazokat az ellenforradalmi intervenciókat, igazságtalan háborús betöréseket (a mexikói intervenciót, illetőleg a kínai ópiumháborúkat), amelyek indokolttá tették, hogy „a császárok és királyok ellen a népek szabadságáért” fogjanak össze.⁶ Az összefogás tartalma ezúttal is határozottan antimilitarista volt, s a résztvevők nagy tudatossággal választották ketté az uralkodó körök és a népek érdekeit.

Mindez nemcsak az angol munkásvezetők gondolkodását jellemezte. A francia — proudhonista — szervezett munkások választát tolmácsoló H. Tolain kifejtette: „Testvérek és barátok. Igen, igazatok van. Az érzés, ami minket közel hoz egymáshoz, a legbiztosabb mutatója annak a jobb jövőnek, amely a népek felszabadulását hozza. A cészárok, akiknek homlokát a véres korona bélyegzi meg, ne oszthassák meg maguk között a népeket.” Majd nyomban hozzáfűzte: „egy nép elnyomása más népek szabadságát is veszélyezteti”. A továbbiakban sürgette a munkások nemzetközi szövetségének megteremtését „politikai téren a tyrannia, a szociális gazdaság terén pedig a monopólium és privilégium ellen”.⁷ Az egyik fonál tehát újrolag a politikai, s e politikai követelések között kétségtelenül nem utolsó helyen a népellenes háborúk elítélése állt, amit az említett humanista, antimilitarista meggyőződés fűtött.

Az elhangzott beszédek szellemében fogant érintett gondolatokat szedte rendszerbe s mélyítette el K. Marx híres Alapító Üzenete, amely a háború és külpolitika vonatkozásában megállapította: „Ha a különböző országok munkáosztályainak felszabadulásához testvéri egyesülésük és együttműködésük szükséges, hogyan teljesíthetik e nagy küldetésüket, amíg egy bűnös célokat szolgáló külpolitika nemzeti előítéleteket játszik ki egymás ellen és rabló háborúkbau pazarolja a nép vérért és vagyonát?”⁸ Marx utalt arra, hogy a népek ellenállása akadályozta meg az Amerika ellen készülő „aljas kereszteshadjáratot”. Másfelől megjegyezte, hogy a lengyel szabadságharc, valamint az orosz cári külpolitika ugyancsak felébresztette a proletariátus nemzetközi érdeklődését, — majd következtet az intő szavak, amelyek hosszú időre figyelemzettették, mozgósították a munkásságot a háborús politika elleni küzdelemre: „mindez megtanította a munkáosztályokat arra a kötelességükre, hogy behatoljanak a nemzetközi politika titkaiba; hogy figyeljék saját kormányaik diplomáciai tevékenységét; hogy szükség esetén hiúsítsák meg azt minden hatalmukban álló eszközzel. Ha nem tudják elejét venni ennek a tevékenységnek, egyesüljenek egyidejűleg leleplezésre és szálljanak síkra azért, hogy az erkölcs és igazság egyszerű törvényei a nemzetek egymásközti érintkezésének is legfőbb törvényei legyenek. Az ilyen külpolitikáért folytatott harc része a munkáosztály felszabadításáért folyó általános küzdelemnek.”⁹

Az Alapító Üzenet szövegét az angol szervezett munkások elfogadták, ami nem csoda, hiszen miként Marx barátjának, Engelsnek jellemezte az egybegyűlteket, „az angol tagok legnagyobbbrészt az itteni trade-unionok vezetői, vagyis London munkás-királyai, ugyanazok, akik a nagyszerű fogadást rendezték Garibaldinak, és akik megakadályozták, hogy Palmerston hadat üzenjen az Egyesült Államoknak.”¹⁰

⁶ Uo. 5—6. l.

⁷ Uo. 7—8. l.

⁸ *Marx—Engels* : Válogatott művek. Bpest, Szikra. 1949. I. köt. 362. l.

⁹ Uo.

¹⁰ *Founding the first International.* 51—52. l.

A megszületett Internacionálénak kezdetben elsősorban szervezeteit kellett kiépítenie, a munkásság gazdasági osztályharcaiba kellett bekapcsolódnia, illetőleg az egyes országok belpolitikájának s ezzel a munkásmozgalom soronkövetkező lépéseinek kulcskérdéseit kellett megválaszolnia. Minthogy e téren nézeteltérések mutatkoztak, viták is kezdődtek, mindez túlságosan lekötötte az Internacionálét ahhoz, hogy a külpolitikának továbbra is oly megkülönböztetett figyelmet szenteljen.

Mindazonáltal ezután sem feledkeztek meg az Alapító Üzenet intelméről, a külpolitika szemmel tartásáról, az internacionalizmus gondolatának terjesztéséről. A Főtanács emlékünnepséget rendezett a francia—angol békés kiegyezés évfordulója alkalmából, üdvözlőt küldött Lincolnnak a rabszolgák felszabadításáért. A szöveget Marx fogalmazta meg, amely egyebek között a következőket tartalmazta: „Európa munkásai erősen hiszik, hogy miként az amerikai függetlenségi háború a burzsoázia korszakának uralmát nyitotta meg, az amerikai háború a rabszolgáság ellen a munkásosztály uralmát nyitja meg” — és megjegyezték, hogy Lincolnt, a munkásosztály gyermekét azért üdvözik, mert ő szüntetheti meg a rabszolgáságot és hajthatja végre a társadalmi rend átalakítását Amerikában.¹¹

Lincoln az Egyesült Államok londoni követének közvetítése útján juttatta el válaszáat a Főtanácshoz. Ebben megköszönte a baráti üdvözlőt, s a haladás egyetemes voltát hangsúlyozva, biztosította tisztelőit, hogy a rabszolgatartók elleni küzdelmük az egész emberiség célját szolgálja. Végezetül Lincoln jelezte, hogy a maguk részéről új erőt merítenek az európai munkások együttérzéséből és jókívánságaiból.¹²

Ugyancsak megemlékezett a Főtanács a lengyel felkelésekről is. A tervezett 1865. évi rendes kongresszus helyett, közbejött akadályok miatt, Londonba csak konferenciát tudtak egybehívni. A konferencián a szervezési kérdések mellett súlyal a munkásmozgalom elvi problémáit kívánták megvitatni — többnyire a gazdasági osztályharc területéről. A konferencia javasolt témalistájára azonban ismét felkerült egy külpolitikai kérdés: a független Lengyelország követelése.¹³

A lengyel függetlenség napirenden tartásában Marxtot és Engelst egy elnyomott nemzet megsegítésén túl más szempontok is vezették. Mindkettőjük emlékezetébe, tudatába bevésődtek a Szent Szövetség és 1848—49 eseményeinek történeti tényei, amikor a cári Oroszország valóban „Európa zsandára” volt. Ezek a benyomások mélyítették el bennük az „orosz félelmet”, még akkor is, amikor Oroszország a krími háború nyomán már meggyengült. Ezt a cári hegemóniát kívánták gyengíteni a független Lengyelország megteremtésével, amely így egyúttal elsőrendűen szolgálta volna az európai haladás és szabadság ügyét. E tekintetben Marxnál időnként kísértett a régi 1848-as gondolat a cári Oroszország ellen indítandó forradalmi háborúról, ekkor azonban ez már nem nyert markáns megfogalmazást, inkább a lengyel autonómia, illetőleg függetlenség szorgalmazásáról volt szó — szinte „ceterum censeo”-szerű kicsengéssel.

¹¹ K. Marx—F. Engels : Szocsinyenyija. Moszkva. 1960. 16. köt. 18. l.

¹² Generalnűj Szovjet Pervogo Internacionala. Protokolu (1864—66). Moszkva, 1961. 30—31. l.

¹³ A lengyel függetlenség napirendre tűzésének erős ellenzéke akadt. A francia proudhonista küldöttek indokolatlannak tartották ezúttal, hogy oly távoli országok problémáival foglalkozzanak. A belga C. de Paep pedig úgy vélte, hogy nekik elsősorban Oroszország belső demokratizálását kellene szorgalmazniuk, mert ez nyújthatna igazi megoldást. Az angol küldöttek azonban Marx javaslata mellett érveltek, s a konferencián résztvevők többsége végül megszavazta, hogy az 1866-os kongresszuson külön foglalkozzanak a lengyel függetlenséggel. I m. 179—180. l.

A külpolitikai eszmefuttatások, követelések akadémikus jellegűek voltak — vagy azoknak tűntek — mindaddig, amíg a nemzetközi helyzetet a szélesend jellemezte. De amikor a háborús hírek felfodrozták a politikai életet, de majd félévszázad után Európa belső, központi területein újra nagyhatalmak közötti szörnyű vérontásra került sor, az Internacionálé egyszeribe új helyzet elé került.

A porosz—osztrák háború az Internacionálét meglepetésszerűen érte, de természetesen nyomban véleményt kellett formálnia az eseményekről. Véleménye egészében elutasító volt, de ezen belül rendkívül sok színárnyalatot találunk, az egyes országok szekciói politikai érzelmeinek megfelelően. Megjegyzendő, hogy a legenergikusabb reakciók — főként a legkezdetibb időben — nem azokból az országokból érkeztek, amelyeket a háború közvetlenül érintett. Németországban a munkások véleménye megoszlott, voltak az osztrákoknak és Bismarcknak is hívei. A dél-német munkásegyletek annakidején elvetették a Dánia ellen indított háborút, most azonban inkább tartózkodóak voltak. Liebknecht azonban nagy haraggal fordult a poroszok ellen. Marx és Engels kezdetben szintén a poroszok vereségét várták s ezt a haladás szempontjából is kedvezőnek ítélték, minthogy a háborús vereségből forradalmi erjedésre számítottak: „A poroszok meglakolnak hetvenkedésükért és a németországi idillnek minden körülmények között vége” — írta Marx Engelsnek. „Ha kikiáltják a köztársaságot, akkor a fordulat egész Európában két hét alatt bekövetkezhet.”¹⁴ Utána ugyan némi szkepszissel kérde: „De vajon fellépnék-e?” Június elején többfajta apró jeltől szintén a forradalom közeledtét olvassa ki Engels a német helyzetből, s ezt a lehetőséget — írja Marxnak — most nem szabad elmulasztani. Mindezt természetesen összefüggésbe hozza a várható osztrák katonai győzelemmel. Az alulról jövő forradalmi módon megvalósuló nemzeti egység helyett azonban a csatamezőn a poroszok győztek, és létrejövőben volt a felülről kialakított „kisémet”, Ausztriát kizáró nemzeti egység. Königsraetz után Engels nyomban felismeri az ütközet jelentőségét, amely után számukra nem marad más hátra, mint a befejezett tények elismerése.

A háborútól érintett másik két országban, Ausztriában és Olaszországban a munkásmozgalom még túl szervezetlen volt ahhoz, hogy világos szó hallatszott volna, s ez nemzetközi visszhangot kapva, a Főtanácsig jutott volna. A proletriátus első szervezetei kialakításának még csak előkészítésénél tartottak. Ausztriában az első szocialista igényű munkásszervezet, az Arbeiterbildungsverein von Wien, csak 1866 telén, de tulajdonképpen csak 1867 nyarán alakult meg.¹⁵

Olaszországban még szintén nem jöttek létre igazi proletárszocialista igényű egyesületek. Bakunin ebben az időben szervezi Nápolyból a maga Alliance-át: ekkor gyorsul meg a mazzinista mozgalom baloldali értelmiségieinek elválása Mazzinától és Garibalditól és szocialista irányba való fejlődésük. Mindez azonban csak elkezdődik, még nincs látható eredményük, sőt ellenkező tendenciák is mutatkoznak: helyenként az elkülönülést a háború napjaira felfüggesztik.¹⁶

¹⁴ *Marx—Engels* : Szocsinyenyija. Moszkva, 1930. 23. köt. 346—347. l.

¹⁵ *Ludwig Brügel* : Geschichte der Österreichischen Sozialdemokratie. Wien. 1922. I. köt. 80—86. l. — Megjegyzendő, hogy e korai mozgalom egyik koronatanúja, részese, Andreas Scheu önéletrajzában azt állítja, hogy a bécsi szervezet igazi kezdetei csak 1867 végére, 1868 elejére nyúlnak vissza. (*Andreas Scheu* : Umsturzkeime, Erlebnisse eines Kämpfers. Wien, 1923. 127—128. l.)

¹⁶ A nép között is elterjedt nacionalizmusról Bakunin — aki 1865 őszétől 1867 őszéig Nápolyban élt — 1866. július 19-i Herzenhez és Ogarevhoz írott levelében mint bénító erőről nyilatkozott. Bakunin ekkoriban szervezte maga köré a G. Fanelli, C. Gambuzzi, S. Friscia, A. Tucci, R. Miletí és más régebbi mazzinista fiatalokból álló titkos illegális szervezetet, amely szociális eszméket hirdetett, s ezzel úttörő munkát vállalt magára. A szervezkedés roppant

Inkább kitapintható volt a német munkásság állásfoglalása. Németországban a polgári pártokon belül a fenyegető porosz—osztrák háború válságot idézett elő, meghasonlásokra került sor, s a szenvedélyes viták sem segítették előbbre az egységes vélemény kialakulását. Mindez visszahatott a német munkásmozgalmra is. A munkásegyletek lassan mégis olyan értelemben hallatták hangjukat, hogy a háború a német nép érdekei ellen volna, s a porosz vagy dinasztikus osztrák egységmegoldással szemben a német összparlament egybehívását, a parlament védelmére pedig általános népfelfegyverzést követeltek. Ilyen értelemben hoztak határozatot az 1866 március-májusi drezdai népgyűlések,¹⁷ melyeken a munkáselemek (A. Bebel, K. Vahlteich) továbbra is együttthaladtak a liberális polgárság képviselőivel. Ilyen értelemben adtak ki a háború kezdete után ezek — a munkásság és a liberális polgárság együttélésén alapuló — szervezetek újabb kiáltványokat, amelyek a demokratikus nagynémet megteremtését szorgalmazták. Ezeket, Bebel szavaival élve, „a jó szándék vezette”, de erőtlének voltak, s el is késtek.

Hasonló felfogást tükrözött az Internacionálé genfi német szekciójának felfogása. A J. Ph. Becker szerkesztette *Vorbote* már májusi számában figyelmeztetett a háború veszélyére, amit nem tartott lehetetlennek mindaddig, amíg a politikát „az urak asztalánál” alakítják ki. A lap egyúttal határozottan leszögezte, hogy a kialakult háborús légkörért egyformán felelős valamennyi európai kormány. Megoldásként ugyancsak az alulról jövő forradalmi utat jelölték meg, amiktől egyúttal a nemzeti demokratikus megújódást is várták. A szabadabb svájci légkörben ennek élesebb formát is adtak: „csak egy orvosság, egy ellenmérég van — a forradalom. — Csak egy megoldás van, csak egy állam és egy egyház — a Köztársaság” — hirdette a *Vorbote* júniusi számának vezércikke. Júliusban pedig még határozottabbá vált a jelszó: „A mi álláspontunk a következő jelszóban foglalható össze: Nem kell többé sem Poroszország, sem Ausztria — Éljen a szabad Németország.” Majd a német genfi szekció külön határozatot is hozott a követendő magatartásról: „. . . ahol a haza becsülete és sértetlensége megköveteli, ott egy német ember sem maradhat távol, minden pártérdeknek háttérbe kell szorulnia. . . Mert mi tudjuk azt, hogy a német nemzet függetlensége és önállósága nélkül Európa más részeiben sem lesz igazi szabadság, sem belső, sem külső béke, sem egészséges fejlődés. . .”¹⁸

lassan haladt előre, jórészt éppen e nacionalizmus miatt — amire Bakunin éppen fenti levelében utalt: „Mellékesen keményen kell, hogy hacoljak az úgynevezett nemzeti eszmék és szenvedélyek ellen, a Mazzini és Garibaldi által terjesztett burzsoá nacionalizmus megvetendő elmélete ellen.” (*Max Nettlau*: Bakunin und die Internationale in Italien bis zum Herbst 1872. Archiv für die Geschichte des Sozialismus und Arbeiterbewegung. 1911. Leipzig. 286—287. l.; *Richard Hostetter*: The Italian Socialist Movement. Origins. 1860—1882. New York—London—Toronto. 1958. 91. l.). Bakunint elkésértette az a távlat, hogy a felhalmozódó szociális elégedetlenség ellenére „a nacionalizmussal sikerül majd elszédíteni az olasz népet. Attól tartok, hogy még Garibaldi is hagyja magát, tízedszer is megtéveszteni és megengedi, hogy mások kezében — tudjátok kiknek — csalétek legyen a népek becsapására. Mindez nagyon vigasztalan és visszataszító, de úgy tűnik elkerülhetetlen.” (*Jurij Sztjcklov*: Mihail Alekszandrovics Bakunin. Moszkva, 1927. II. köt. 314. l.) Bakunin igyekezett ellensúlyozni ezt a hatást, de hiába. Még közvetlen környezetéből is többen Garibaldi zászlaja alá álltak. Noha arra hivatkozott leveleiben, hogy a dél-olasz szervezetek az ő befolyása alatt állnak, ez csak részint igaz. Az Internacionálé még nem rendelkezett erős befolyással, nem voltak jól megalapozott olasz szekciói. Az északi területeken pedig Mazzininak még nagyobb volt a befolyása. Mindebben csak néhány évvel később következett be változás. Tény azonban az, hogy az 1866—67-es periódusban az internacionalista eszmék Mazzinival szemben éppen a háború és nacionalizmus elutasításán keresztül eresztettek gyökeret.

¹⁷ A. Bebel: Életemből. Bpest. Népszava, 1922. 116—117., 126—128. l.

¹⁸ Der *Vorbote*. 1866 július.

A határozat ezután konkrét követeléseket jelölt meg, amelyek lényegileg a nép akaratának megfelelő kormány megteremtését és a népfelfegyverzést — vagyis az egészséges német demokratikus állam megteremtését követelték. A genfi szekció határozataiból kitűnt, hogy a nemzeti egységmozgalom, a nemzeti érzések mennyire áthatották még a Svájcba kivándoroltakat, vagy az ottani németajkúakat is: e határozatokban olykor dominált a nemzeti-demokratikus elem és elhalványodott a szocialista-internacionalista forradalmi felfogás.¹⁹

Ez kiváltképpen kiütözik, ha a svájci-német nyilatkozatokat összevetjük a svájci-francia szocialista nyilatkozatokkal.²⁰

Míg a Vorbote Becker szerkesztésében a németajkúakat tömörítette Svájcban, a franciákat, méghozzá zömében svájci születésű franciákat Coullery doktor szervezte meg, s ugyanő adta ki — jelentős részben saját pénzén — az Internacionálé első francia nyelvű lapját Svájcban, 1865 decemberében. Coullery maga az enciklopedisták humanista szellemi befolyása alatt állt, s jórészt ennek köszönhető, hogy e lap, a *La Voix de l'Avenir* miért foglalt oly élesen elutasító álláspontot a háborúval szemben, miközben még a nemzeti érzések értékét is megkérdőjelezte.²¹

A porosz—osztrák háború előszelét e francianyelvű lap már 1866 április közepén jelezte: „Európában csak Németországról beszélnek. Poroszország és

¹⁹ Ez a nemzeti velleítés már a Vorbote korábbi számaiban is kiütöközött. A nemzeti érzelem ugyan nem dominált, de nagyobb súllyal esett latba, mint a többi szocialista lapnál. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott az, hogy a németek a nemzeti egység megvalósítása előtt álltak még. Ezért, mikor a Vorbote 1866 februárjában ismerteti olvasóival az Internacionálé céljait, egyebek között hangsúlyozza a politikai feladatok szorgalmazását, amibe beleérti, hogy minden nemzet „először nemzeti feladatát teljesítse”. Ehhez persze elengedhetetlenek tartja a politikai szabadságjogok biztosítását, a feudális és klerikális béklyók lerázását, a teljes népszuverenitás megteremtését. Megköveteli, hogy „a legkisebb nemzetnek is biztosítani kell a szabad és független létét”. — Megemlítendő, hogy már ehelyütt éppen a népszuverenitással kapcsolja össze az állandó hadseregek megszüntetését, ami, úgy véli, „minden hódító háború végét jelenti”. A márciusi számban ugyanannak a cikknek (*Zur Klärung unserer Arbeit*) folytatásában Becker ismét hangsúlyozza, hogy míg az európai nemzeteknek a politikai szabadságjogokat kell kivívniuk „a németeknek fontosabb feladatuk is van, nevezetesen az állami egység megteremtése”. „Az egységes, nagy és szabad Németországnak kell megszületnie, és akkor lesz az egészséges szellem Európában, akkor lesz biztosítva a tartós béke.” Természetesen J. Ph. Becker demokratikus Németországra gondolt. Az osztrák—porosz háború előtt még valamennyi emigráns alulról kiinduló forradalom révén vélte megszületni az új egységes német köztársaságot, ami a békét tartósabbá tehetné volna. Becker reményeire a tények rácafoltak, s láthattuk a nyári hónapokban, miként utasította vissza ő maga a háború gondolatát. 1866 augusztusában a Vorbote vezércikke pedig újra megerősíti, hogy „a háború . . . szisztematikus barbarizmus”, s ott következik be, ahol a népek nincsenek jogai, s állandó hadseregek állnak fenn.

²⁰ Megjegyzendő, hogy a dél-német munkásegyletek a háború sorsának eldőlte után is kitarítottak az egységes német köztársaság megteremtése mellett. Chemnitzben 1866. augusztus 19-én gyűlést tartottak, amelyen a lassalleánus Általános Német Munkásegylet is képviseltette magát. A gyűlés határozata a „nép nevében” általános választójogot, kiterjedt jogkörű parlamentet, néphadsereget, állami egységet követelt. Mindezt igen radikális hangnemben szorgalmazták: „Németországnak demokratikus államban való egyesítése. Az örökletes hatalom nem szükséges. Nem kell Kísénémetország porosz vezetéssel, sem pedig annexionokkal megnagyobbított Poroszország, sem pedig osztrák vezetés alatt álló Nagynémetország.” — Vagyis a munkások szociális követeléseik felsorakoztatása mellett a demokratikus egységes Németországról léptek síkra — de a dinasztikus háborús megoldásokat ebből a szempontból értéktelennek, sőt ártalmasnak tartották.

²¹ Mindamellett a nemzeti érzések ugyanakkor náluk is jelentkeztek, csak éppen-séggel németellenes éllel. A lap *Chaux de Fonds*-ban jelent meg, s a Francia-Jura elmaradottabb vidékének, szegénységének szeparatista érzelmeit is megfogalmazta, amikor a rajtuk hatalmaskodó Bernnel, a német várossal szemben követelt autonómiát (*La Voix de l'Avenir* 1866. jan. 28. febr. 11. sz.).

Ausztria fenyegetőznek; hadseregeiket hadiállapotba helyezik . . . A kis államok is fegyverkeznek, de a dolognak olyan jellege van, hogy egyesülni akarnak semlegességük megvédésére. Olaszország, úgy látszik, szintén háborúra készül, és mégsem gondol senki sem ellenségeskedésre. Ez mégis csak komédia lenne, aminek nem lenne se vége, se hossza.” Itt a szerkesztőség kitér arra, hogy már a háború előszele milyen kedvezőtlenül hatott a gazdasági életre. Ezeken az észérveken túl azonban még nagyobb volt morális felháborodásuk az ilyenfajta háború ellen, amelyek bekövetkezhetnek „egészen addig, amíg az emberek elég buták lesznek, hogy mint a birkákat tereljék a vágóhidra. Szegény emberek, ti izzadjátok majd ki a munkanélküliséggel és nyomorral ezeket a hatalmas költségeket, és ha a komédia drámaivá válik, akkor még véretek is ontani kell, azt a kevés vért, ami ereitekben maradt.”²² A szerkesztőségi cikk a következő részben naiv, de tulajdonképpen a korszak racionalista, s egyben idealista humanista szellemében fogant szavakkal zárja a gondolatsort: „Nem lehetne a népek közötti ellentéteket döntőbíráskodás útján megoldani? A népek butábbak, mint az egyes emberek, akik vizsgálóikat bíróságok elé viszik?”

A *Voix de l'Avenir* felveti a kérdést, vajon visszakoznak-e a kormánykörök a forradalom veszélye elől. Egész Németországban népgyűléseket tartanak — írják —, amelyekben megbélyegzik a háborút. Egyúttal ők is figyelmeztetnek arra, hogy a háborút Oroszország felhasználná igényei betérésére, s ennyiben megegyezett véleményük Marxéval, Engelsével, akik ugyancsak Pétervár kezét látták a feszültség fokozásában, a háború kirobbantásában.²³ A *Voix de l'Avenir* az eddigiekhez csak annyit tesz hozzá, hogy amennyiben a háború mégis megkezdődne, az nem a népek javát szolgálná, annak ellenére sem, hogy az uralkodó osztályoknak ezt követően bizonyos reformokat kellene hozniuk.

1866 május első hetében a politikai helyzetképet még riasztóbbnak látták: „A civilizált Európa gyermekei verekedni fognak, meggyilkolják egymást. Miért? Senki sem tudná megmondani az okát. Lehet, hogy mire e szám megjelenik, Németországban és Olaszországban vér folyik. A népek egymásra rontanak, mert Bismarck nem kapta meg azt, amit akart. Szegény népek, nektek még a szerződések szentségéről beszélnek.

Íme az állandó hadseregek és centrális hatalom veszélye. A háború joga nem lehet egy egész hadsereggel rendelkező emberé. Tizenöt nappal ezelőtt a népek még nyugodtak voltak, most nyugtalanok és kétségbeesettek.” A szemleíró újból aláhúzza, hogy a háború gazdasági anarchiára, visszaesésre, nyomorra és munkanélküliségre vezet, majd hozzáfűzi: „Vannak, akik azt mondják, nem lesz háború. Mi is kívánjuk ezt. De micsoda sötét komédia „a két nagyhatalom háborús lár-mája”. Egyúttal megjegyzi, erre van pénz, de az iskolahitelre, a mezőgazdaság fejlesztésére, szociálpolitikára nincs.”²⁴

Május első heteiben a lap a fegyverkezés újabb aggasztó részleteiről adott számot. Május 20-án végül egy önálló kisebb cikk már a következő címet kapta: „A háború”, s alatta a következő sorok álltak: „A háború felháborít és elszomorít. Amikor kifejezzük meggyőződésünket, hogy Európában hamarosan kitör a há-

²² *La Voix de l'Avenir*, 1866. ápr. 15.

²³ Az 1866. évi tavaszi levelezésben Marx—Engels többször kitért erre a mozzanatra, miszerint a háborús feszültség indítóeleme tulajdonképpen Pétervár. Másfelől attól is félték, hogy az esetleg bekövetkező új német forradalmi mozgalmat újra orosz csapatok fojtják el. (*Marx—Engels* : Szocsinyenyija. 1930. 23. köt 341., 345., 349., 355. l.)

²⁴ *La Voix de l'Avenir*, 1866. máj. 6.

ború, ez nem azt jelenti, hogy akarjuk a vérontást; ez csak azt jelenti, hogy előre látjuk ezt a szerencsétlenséget.”²⁵

Ugyanekkor egy másik kis cikk is megjelent Svájc semlegességéről. S ebben sokkal inkább jelentkeztek a speciális svájci szempontok, mint az általános német demokratizálási folyamatot szívén viselő Vorboténál. A Voix de l’Avenir mindenekelőtt a svájci semlegesség megőrzéséről kívánt gondoskodni, s ennek érdekében tartotta megengedhetőnek a lakosság teljes mozgósítását is. A semlegesség ünnepélyes bejelentését szorgalmazta, hogy mindenki tudomásul vegye: a határok megsértésekor a nép fegyveres erejébe ütközik.

Június elején a svájci lap teljes egészében közli a párizsi diákok felhívását, majd megjelenik egy cikk, amelynek címe ezt hirdeti: „Guerre à la guerre” — „háborút a háborúnak”. A centrális gondolat: nem megérteni, nem beletörődni kell a háborúba, hanem harcolni ellene: „gondoljátok el, hogy egy napon, esoda révén, Proudhon nézetei töltenek el valamennyi francia, és Kantéi valamennyi német fejt. Képzeljétek el, ha ez valósággá válnék és a most fenyegető háború többé nem lenne elképzelhető, a viszály eltűnnék s a zsarnokok ugyan még remegnének, de az anyák már nem.

A háború oka, csakúgy, mint minden más emberi csapásé, az emberek tudatlansága, amivel végezni kell. A tudás a béke, törekedjünk tehát a tudásra!”

Megjegyzendő, hogy e cikket szó szerint vették át a francia Rive Gauche hetilapból, amelynek állásfoglalásaira még visszatérünk. Szembeszökő azonban ezekben az állásfoglalásokban az ész tisztelete — s túlbecsülése. Mindez persze nem egyszerű naív ábrándozás, hanem az előző nemzedék progresszív úttörőinek kezényoma, a felvilágosodás és a francia forradalom eszmevilágának továbbélése — az Internacionálén belül.

Június derekán azonban a Voix de l’Avenir már tisztán svájci eredetű hangszerelésben szólal meg: „A háború kopogtat az ajtókon. Néhány nap múlva egész Európában jelentkezik.” III. Napoleon háborús készülődéseire utal, s helyenként mintha ebben látná a háború legfontosabb rügőit: „Vagyis nagy háborúnk lesz, Európa térképét újjá fogják rendezni. Ez a háború lesz az utolsó, amely Európát majd elverteleníti.” „Ez elkerülhetetlen”, — mert elkövetkezett „a régi eszmék és a régi világ agóniája”. Mindazonáltal a lap egyáltalán nem örül ennek az eseménynek, s mint írja, „Európa népei borzadnak az emberi mészárszéktől.” Európában mindenütt sokasodnak a munkásszervezetek és valamennyi elutasítja a háborút. Ez az *elitélés napjaink jele, a szocializmus eredménye.*” (Az én kiemelésem. — J. J.)²⁶

A helyzet mind kritikussabbá vált, s a hetilapnak újra és újra vissza kellett térnie e témára. Június végén keserűen állapítja meg, hogy egész Európa fegyverben áll, a háború megindul, s a népek a dinasztiai érdekeiért fognak harcolni: „Holnap a távíró hírül adja a világnak a szomorú hírt, hogy emberi vér folyt. Az emberek ezrei osztoznak a királyok veszekedésében, és miközben a hazaszeretet hatja át őket, a hazugságok hatására, a csatamezőkre mennek, a megsemmisülésbe . . . Mindenütt könnyek és sóhajok.”²⁷

Ehelyütt újra kitér a speciális svájci szempontokra. A mozgósítást már itt is elrendelték, s 100 000 embert vonultattak fel a határra — egyelőre csak az önkénteseket. A háborús szédület tehát már Svájcra is károsan hatott. Megjegyzi

²⁵ Uo. 1866. máj. 20.

²⁶ Uo. 1866. jún. 17.

²⁷ Uo. 1866. jún. 24.

azonban, hogy ezért nem Svájcot illeti szemrehányás. Ők a maguk részéről a béke mellett szólaltak fel: „Mi puskáinkat, ágyúinkat régen munkaeszközökké változtattuk volna, ha szomszédainknak, a királyoknak nem lenne félelmes állandó hadseregük.”²⁸

Júniusban azután bekövetkezett a háború. A lap következő száma már az ellenségeskedések kezdete után jelent meg. A cikkíró különbséget tesz Poroszország és Olaszország hadbalépte között. Olaszország részére ugyanis a svájci közvélemény sikert kívánna a nemzeti egység megteremtéséhez, de nem egy Bismarck oldalán vívott háborúban. Svájcban „különösen a német részeken, a nép a Habsburgok győzelmét kívánja” — teszi hozzá. A Bismarck-ellenes hangulatot e területen még Garibaldi népszerűsége sem ellensúlyozhatja. Ugyanakkor Ausztriával sem rokonszenveznek. Az osztrák győzelem ugyanis „visszaállítaná a trónfosztott fejedelmeket, törvényeket, diktálna Olaszországnak és a győzelem árnyékában... nem ismerne határokat. Ez a reakció teljes győzelme lenne Európában.” S nemzetközi összehasonlításhoz folyamodva azt írja: „Ausztria teljes győzelme az lenne Európa számára, mint az (amerikai) déli csapatok győzelme az északiak felett.”

Az olasz hadbalépésről ugyan higgadtan úgy vélekednek, hogy nem szabad egyszerűen akadémikus rosszállással fogadni tetteiket. Nyilvánvaló, hogy Olaszország egymagában nem léphet fel eredményesen Ausztria ellen, s így az első ajánlkozó szövetségest el kellett fogadnia. „Sok lehet a skrupulusa azoknak, akik nem szenvednek. De egy nemzet, amely századok óta szenved; egy nép, amely százszor is elvérzett a csatatereken hazája védelmében, anélkül, hogy védelemre kész barátja is akadt volna, egy ilyen népnak joga van az élethez és újjászületéshez.”²⁹

Ezzel a cikkíró visszatért az eredeti gondolathoz, az olasz nemzeti mozgalom megértéséhez, noha ez az érzés szembenállt az éppen általa jelzett következményekkel, háborús összefüggésekkel. A cikkíró megértette a belső tragikus ellentmondást, ezt az olvasóval is érzékeltette, de végül két helyütt két ellentétes következtetést vont le: először elmarasztalta az olaszokat a hadbalépés miatt, majd végül felmentette őket az előző ítélet alól.

Az érzelmek tovább is keveredtek, ellentétes irányban hatottak. Még ugyanabban a számban, a *La Guerre* cím alatt számot adva az első olasz ütközetekről, a cikkíró mély fájdalommal szól: „szegény katonák és szegény népek, akiket a sors sújtott”. S előre jelzi, hogy a háború után még a betegségek terjedésére, éhínségre lehet számítani. Ez a fájdalmasan keserű hang a lap sorait az elkövetkezőkben még erőteljesebben jellemezte. A következő szám vezércikke a háborúról megállapította: „Csak néhány napja tart, és az emberek ezrei haltak meg, lettek megeseonkítva... Mi lett volna, ha Európa valamennyi hadserege részt vett volna ebben a háborúban? A képzelet fellázad ekkora vérengzéstől.”³⁰

A háború azonban, legalábbis annak véres szakasza véget ért. A *Voix* ezzel kapcsolatban július derekán egyenesen annak a reménynek ad kifejezést, hogy a béke már közvetlenül előttünk áll. S ebből levonja a következtetést: „A munka újra megkezdődik, és akkor újra kell kezdeni az eszmék harcát”

²⁸ Uo. — Megjegyzendő, hogy a cikk helyenként valóságos svájci hazafias hangot üt meg a semlegesség megvédésével összefüggésben, miközben kigúnyolja Garibaldit, mert az csak szűkebb hazája dicsőségének él.

²⁹ *La Voix de l'Avenir*, 1866. jún. 24.

³⁰ Uo. 1866. júl. 7.

— vagyis a háborús intermezzo után folytathatják a munkásság szervezését a nagy társadalmi reform érdekében.³¹

A háború első szakasza tehát lezárult. Ez a periódus a német munkásszervezeteket nehéz választás elé állította, Svájcban pedig igen élénk, s mint láthattuk, kettős visszhangot váltott ki. E kettős szólamban a közös jegy a háborús megoldás visszautasítása volt. Noha a demokratikus, nemzeti törekvéseket nem tagadták meg, világosan kiütközött az az alapvonal, hogy a békés állapotokat szívük szerint forradalommal „zavarnák” csak meg, nem pedig háborúval.

A háborúval határos másik országban, Franciaországban a fegyveres összeütközés ugyancsak élénk visszhangot váltott ki. Franciaország a nemzeti egység megvalósításán már régen túl volt, de annál közelebről fenyegette a háborúba való bekapcsolódás, a külső intervenció veszélye. S a demokratikus, esetenként szocialista igényű értelmiségiek, munkások éleslátását dicsérték azok az újságcikkek és kiáltványok, amelyekben lendületesen foglaltak állást a háború és nacionalizmus ellen. Ez utóbbi esetében a franciák helyzete könnyebb volt, a nemzeti sorsproblémák nem bénították őket annyira, de másfelől a letisztultabb légkörben sokkal világosabban fejthették ki a nacionalista befolyásoktól mentes proletár-álláspontot.

Míg a francia polgári sajtó, liberális vagy bonapartista hajlama szerint, de ezen a két főcsoporton belül is megosztva, vagy Ausztriával, vagy Poroszországgal rokonszenvezett, a munkások véleménye ettől lényegesen eltért. A munkások, a szocialisták a Charles Longuet és Aimé Cournet által 1864 novemberében alapított Rive Gauche-ban és a Vermorel-Vallès által 1866 májusától irányított Courrier Français-ban szólaltak meg. E cikkeknek, kiáltványoknak ismétlődő gondolata ez volt: ha Ferenc József és I. Vilmos harcolni akarnak egymással, ám tessék, de ehhez a munkásoknak semmi közük. Nem szabad félrevezettetni magukat. A humanitás nevében tiltakoztak a háború, az öldöklés ellen. S ismét felbukkant a világos szó erejének túlbecsülése. Vermorel, a Párizsi Komün egyik későbbi központi alakja ekkor veti fel a népek háborúellenes sztrájkjának gondolatát: „Napjainkban a kormányok nem léphetnek akcióba a nép beleegyezése nélkül, mint ahogy nem tudnák visszatartani a harcias érzülettől hevített népet... Elég ölbe tenni a karokat, süketnek mutatkozni, mozdulatlanok maradni. A háború folytatásához ember és pénz kell... Nos, jól van! Hát akkor ne adjanak se embert, se pénzt.”³²

1866 májusában a párizsi egyetemisták^{32a} német és olasz kollégáikhoz fordultak, felhívták őket, hogy ne hagyják magukat megtéveszteni, egymás ellen izgatni, hiszen valójában közös ügyért kellene fáradozniuk, az elnyomás megszüntetéséért: „Testvérek, egy régi abszurd politika áldozatai vagytok, amely annál gyűlöletesebb, mert évezred óta hajszojja a népeket egymás ellen a nemzeti érdekek és a faji különbségek buta ürügyével.”³³

³¹ Uo. 1866. júl. 15.

³² A Courrier Français 1866. máj. 10-i cikkét idézi a La Vie Ouvrière 1912. nov. 20-i száma.

^{32a} Az egyetemisták előtt, még áprilisban a párizsi munkások is tiltakoztak. (Ld. E. Fribourgnak az Internacionáléről szóló munkáját, 104—107. l.)

³³ A kiáltvány a La Rive Gauche 1866. máj. 27-i számában teljes szövegben a következőképpen jelent meg: „A két országban meghirdették a háborút. A fiatal Németország és Olaszország egymás ellen fegyverkezik. A fiatal Franciaország ezt a fejlődést nagy szomorúsággal látja. A mi nemzedékünk arra van hivatva, hogy olyan munkát végezzen, amely az emberiség eszményeinek felel meg, és amely megköveteli, hogy minden erőnket egyesítsük. Ezt a munkát ti megvetitek!

Ugyanekkor a lap munkatársai erőteljes cikkekben ostromozták III. Napóleon rendszerét és felelőtlen háborús külpolitikáját. A lap radikális hangneme már bizonyos hagyományokra tekintett vissza, hiszen felségsértésért perbe fogták, s 1865 májusától a Rive Gauche szerkesztősége emigrációba kényszerült, a lapot Belgiumban nyomták. Az emigrációs lét azonban egyúttal megkönnyítette, hogy még szabadabban fejtsék ki gondolataikat. A májusi nagy diákl felhívás után június elején jelent meg A. Rogeard vezércikke: „Háborút a háborúnak” cím alatt. A cikkíró szenvedélyessége nem maradt a diákl felhívás mögött: „A háborúnak egyetlen értelme van — írta —, hogy nincs értelme. Megmagyarázni annyi, mint lerombolni, megérteni annyi, mint lehetlenné tenni. Az igazságot már megmondták ebben a szomorú dologban. Megmondták, nem nyert meghallgatást és mindinkább semmibe veszik.”³⁴

A francia szocialista értelmiségi lapokban más hasonló tartalmú cikkek is megjelentek. A Courier Françaisban Albert Fermé a haza fogalmának tisztázására vállalkozott és hangsúlyozta, hogy minden nemzetben belül két ellentétes érdek osztály él, s a maga részéről a nagy humanista előfutár, Voltairre hivatkozott, aki nevetségesnek találta a nincstelenség hazafiaskodását. Következtetése:

Német és olasz testvéreink, kik kirántjátok kardotokat, miközben magatokat is veszélyeztetitek, mondjátok meg nekünk, melyek az érvek és vélemények, amelyek elválasztanak benneteket?

Ugyanaz a gyűlölet él valamennyiünk szívében. Melyik az? Válaszoljatok! Vajon nem az elnyomás gyűlölete? Mi az, amit mindennél jobban szeretünk a világon? Mi az amit valamennyien meg akarunk valósítani a földön? — A szabadság és az igazság.

Nem követelünk többet: valamennyien egyetértünk — és ezért örülség, hogy egyikötök a másikat támadja.

Testvérek, ti egy régi politikai abszurditásnak vagytok áldozatai, amely annál gyűlöletesebb, mert évezredek óta taszítja a népeket arra, hogy meggyilkolják egymást, a nemzeti érdekek és faji különbségek ürügyén.

Nemzetek, hazák, különböző fajok, katonai egyensúly nagy és üres szavak, amelyek csak néhány ember törekvéseinek, az emberiség néhány elnyomója monomániákus önkényének szolgálat spanyolfalául.

Ilyenfajta háborúk voltak, amióta a világ világ. Ki határozta el őket? Valósággal patakokban folyt a vér. Milyen népek nyertek ezáltal?

Testvérek!

Elérkezett az ideje, hogy visszautasítsuk ezeket az irracionális, gyilkos előítéleteket! Határoljuk el magunkat a régi világtól, amely összeomlóban van.

Olaszok, franciák és németek már elég hosszú ideje verekedtünk a gloire pusztá látszatáért. Utasítsuk vissza. Mondjuk meg végre, hogy mi csak egyszerűen emberek vagyunk.

Mínhogy mi csak egyetlen vezérelvet ismerünk el, az értelmet, kijelentjük, hogy csak egyetlen hazát ismerünk el: az emberiséget.

Aki szabad akar lenni, aki velünk akar jönni a forradalom felé az a mi honfitársunk; és az igazság megsértői, akik állandósítani akarják a szolgátságot, a tudatlanságot és a népek nyomorát, azok a mi egyedüli ellenségeink.

Német és olasz testvéreink.

Ezek a mi egyedüli ellenségeink, az egyedüliek, akikkel szembenállunk, akikkel háborút kell, hogy viseljünk, könyörtelen háborút fegyverszünet és kegyelem nélkül!

Erre a háborúra hívunk meg benneteket!

Ez a mi feladatunk, a XIX. század feladata. — Egyesüljünk és haladjunk együtt. Ez a háború lesz az egyedüli, amelyet az emberiség valóban megérdemelt. És ez lesz valamennyi háború közül az utolsó, mínhogy az ellenség megsemmisülése, az előítéletek eltűnése, a megvalósuló szociális igazság után miként lehetne elképzelni, hogy a népek egymás elpusztítására gondoljanak? Nyilvánvaló érdekeik nem a kegyetlen háborúkban, hanem a békében, a szövetségben és testvériségben rejlenek.” (La Rive Gauche, 1866. máj. 27.)

A kiáltvány 1866. máj. 15-éről kelt s mintegy 500-an írták alá, többek között Albert Fermé, Jules Corrot, Edouard Vaillant.

³⁴ La Rive Gauche, 1866. jún. 3.

„Mikor végzünk már ezekkel az abszurd, misztikus szavakkal, az emberiség csapásával?” A nacionalista jelszavakat, Velence vagy Schleswig-Holstein, Lengyelország követeléseit szerinte mind ilyen helytelenül feltett kérdéseknek kell tekinteni. Amennyiben ezeket a népeket elnyomják, Fermé természetesen velük érez, de nem mint nemzettel, hanem mint elnyomott emberekkel. Fermé csak akkor enged utat a hazafiság érzésének, amikor az új viszonyok között az emberek már valóban szabadok lesznek és az elnyomók és elnyomottak közötti különbség a nemzeteken belül eltűnik. Fermét cikkéért perbefogták, s nem mentette meg a Volatairere hivatkozás sem. Hat hónapi börtönbüntetésre ítélték.³⁵

Az üldözés azonban nem fojtotta bele a két szocialista lapba az antimilitarista véleményt. 1866 május—júliusában állandóan közöltek híreket és cikkeket a háborús borzalmak ellen. J. Vallès pedig a háborúval összeszótt heroizmus dicsfényét tépázta meg.³⁶ Háborúellenességüket nemcsak humanista meggyőződésük diktálta. Világosan látták, hogy a háborús nacionalizmus csak politikai, szociális törekvéseik megvalósítását gátolja. Vermorel kimutatja, hogy a háborúkban az uralkodók tekintélye, hatalma nőtt meg, vagyis a háború a demokrácia megtorpanása, a háború „maga az ellenforradalom”.³⁷ P. Lafargue pedig hosszasan bizonyítja, hogy III. Napóleon ingatag császárságát már hány ízben mentette meg az összeomlástól a külső háború, s itt utal az 1859-es olasz, az 1863-as mexikói hadjáratra.³⁸ Most ismét megerősödött a köztársasági ellenzék, s e nyomás alól újra a külpolitikai bonyodalmak szabadítják fel. Vermorel az olaszokat is korholja, amiért saját belső szabadságuk megerősítése, kiszélesítése helyett újra a külső háborúkat szorgalmazzák.

A szocialisták tehát világosan szembehelyezkedtek a francia nacionalista-háborús sajtóhírveréssel, amitől ekkor még a köztársasági ellenzék sem szabadul meg mindig. A szocialisták ilyenirányú fáradozásait az Internacionáléban is megbecsülték. P. Lafargue a Főtanács 1866. június 5-iki ülésén teszi szóvá, hogy a londoni francia szekció válaszkialtványt készített a francia diákok felhívására, amit a maguk részéről az egész Internacionálé nevében készültek kibocsátani.³⁹ Ez utóbbi indítvány a Főtanácsban hosszas vitát váltott ki. Egyesek időszerűnek tartották ezt a lépést, mások, mint J. Weston, olyan módosítást terjesztettek be, hogy bár a Főtanács osztja a fenti érzelmeket, mégis úgy véli, hogy a kiáltványt csak a francia szekció írja alá. A Főtanács ülésén hatan voltak az elfogadás, hatan a módosítás mellett. Végül az elnök adott túlsúlyt a Weston-féle megoldásnak.⁴⁰

A francia proudhonista fiatalok internacionalista fellépését Marx is megértéssel fogadta, pusztán a felfogás doktrinárságát kifogásolta. A Főtanács viharos ülése után két nappal a következőket írta Engelsnek: „A párizsi diákok proudhonista klikkje (»Courrier Français«) békét prédikál, idejétmúltnak jelenti ki a háborút, a nemzetiségeket badarságnak, támadja Bismarckot és Garibaldit stb. Ez az agitáció, mint a sovinizmus elleni polémia, hasznos és megmagyarázható. De amikor ezek a Proudhon-hívők (itteni igen jó barátaim, Lafargue és Longuet szintén közéjük tartoznak) azt gondolják, hogy egész Európa csendesen

³⁵ A. Thomas : Le Second Empire (Histoire Socialiste). 266. l.

³⁶ Ld. 409. l.

³⁷ A. Thomas : I. m. 267. l.

³⁸ Ld. 403. l.

³⁹ Generalnű Szovjet Pjervogo Internacionala. 139. l.

⁴⁰ Uo.

üljön a fenekén és ül is majd addig, míg az urak Franciaországban meg nem szüntetik a »nyomort és tudatlanságot« . . . akkor nevétségesek.⁴¹

Marx tehát nagyobb megértést mutatott a nemzet mozgalmak iránt, mint a proudhonista fiatalok, de a kérdést korántsem egyszerűsítette le, elismerte a kérdés bonyolultságát és nem tagadta háború- és nacionalistaellenes erőfeszítéseik értékeit. S éppen a helyzet bonyolultságából, a fiatalok elszánt akaratából, elvi igényeiből következett, hogy a vita nem ért hamar véget. A Főtanács június 12-iki ülésén maga az elnök, G. Odger kérte, hogy vitassák meg a háború kérdését, annak Európa népei számára várható következményeit. A június 19-iki ülésre éppen a napirendre tűzött kérdés folytán nagyon sokan jelentek meg. A vitában felszólt Le Lubez, Lafargue, Fox, Marx, Carter és mások. A jegyzőkönyv szerint leginkább Marx beszéde keltett nagy feltűnést.⁴² Erről másnapi, Engelsnek írott levelében Marx így számol be: „Az igen szép számban megjelent franciák szabadjára engedték szívből jövő ellenszenvüket az olaszokkal szemben (az olasz nemzeti mozgalommal, Mazzinival szemben — J. J.). Egyébként az »Ifjú Franciaország« képviselői (nem munkások) azzal álltak elő, hogy minden nemzetiség és maguk a nemzetek is »elavult előítéletek«. Proudhonizált stirneriánizmus. Mindent oldjanak fel kis »csoportokba« vagy »kommunákba«, amelyek ismét »egyesületet« (»Verein«) alkotnak, de nem államot.” Marx a vita hevében szónoki fogásokkal is élt, és a többségben angol—német nyelven értők figyelmét felhívta arra a tényre, hogy az antinacionalista Lafargue is nemzeti, még hozzá az adott esetben kisebbségben levő nemzeti nyelven beszélt. Az érvelés hatott, az angolokat megneveltette és elgondolkodtatta. Marx azonban velük sem volt megelégedve. „Egyebekben a helyzet most nehéz, mert az ember egyaránt kénytelen fellépni az angolok bárgyú olaszbarátságával és a franciáknak ez ellen felhozott helyt nem álló érveivel szemben, és különösen meg kell akadályozni minden demonstrációt, amely társaságunkat egyoldalúan elkötelezné.”⁴³

Marx tehát arra hajlott, hogy a munkássággal azt érzékeltessék, hogy ez a háború nem az ő ügyük, ne essenek a liberális, polgári nacionalizmus büvkörébe, de ne helyezkedjenek a nemzeti kereteket tagadó doktriner álláspontra sem. A háború kiváltotta problémák még huzamosan szerepeltek a Főtanács napirendjén. Kiderült, hogy a francia diákok felhívásának Angliában is akadtak pártolói, vidékről érkeztek rokonszenvező nyilatkozatok a londoni Főtanácshoz. Le Lubez pedig határozattervezetet terjesztett be, amely hangsúlyozta, hogy a katonákat nem lehet akaratuk, érdekeik ellenére fegyverfogásra kényszeríteni, amennyiben pedig ez mégis megtörténnék, az Internacionálé elismeri jogukat a kényszer elleni lázadásra. Időközben a *Courrier Français*-t a párizsi rendőrség betiltotta, de Londonban a vita tovább folyt. A lengyel Bobczynski kapitány a franciákkal szemben azt hangoztatta, hogy az Internacionálénak, ha befolyást akar magának szerezni, nem szabad kizárólag csak a szociális-gazdasági kérdésekkel törődnie. Európában a legsürgősebb feladatnak „a kontinens tirannusainak megdöntését” tartotta. Voltak viszont, akik nyomban kijelentették, hogy a munkásság anélkül is felszabadíthatja magát, hogy a nemzeti mozgalmakba belebonyolódna.

A június 26-iki ülés elé végezetül két határozati javaslat került. Az egyiket a lengyel Bobczynski és az angol Carter terjesztette be. A munkásságot semleges-

⁴¹ *Marx—Engels* : Válogatott levelek. 205. l.

⁴² *Generalnűj Szovjet Pjervogo Internacionala*. 141. l.

⁴³ *Marx—Engels* : Válogatott levelek. 206—207. l.

ségre hívta fel, a háborút a különböző tirannusok összecsapásának minősítette, a munkások egységét szorgalmazta a háború utáni időre, amikor tényleg „saját felszabadulásukért” léphetnek majd fel.⁴⁴

A másik indítványt az angol Cremer és Datton tette. Ez szintén a háború dinasztikus jellegét, a hegemoniáért folyó küzdelmet húzta alá, amihez a népeknek szerintük sincs semmi közük. E második indítvány azonban sokkal erősebben domborította ki a poroszok felelősségét, a német népet korholta, amiért Bismarck katonai politikáját lehetővé tette, és az olaszokat is hibáztatta, amiért Poroszországgal szövetségre léptek. A munkásoknak „a jelenlegi igazságtalan háborúban” szintén a semlegességet ajánlotta. Fox a maga részéről még energikusabban követelte a porosz kormány felelősségének határozatlanul való rögzítését. Cremer és Fox javaslatainak azonban az a hiányosságuk is megvolt, hogy nem mozgósították a proletariátust a háborúval szemben saját szociális-gazdasági követeléseik megfogalmazására.

A vita áterjedt július első napjaira is. Ekkoriban a Főtanács tagjainak tudomására hozták, hogy Lafargue cikke a háború megítéléséről immár a másik szocialista lapban, a Rive Gauche-ban is napvilágot látott, ami mutatta a franciák áldozatkészségét és megingathatatlanságát. Végül is a július 17-iki ülésen Cremer, Datton és Fox visszavonták javaslataikat és változatlan formában elfogadták a Bobczynski—Carter állásfoglalást, amely a háborút elítélte és a munkásokat egységre és szociális mozgalmuk fokozására szólította.⁴⁵

Ez volt az Internacionálé és a Főtanács hivatalos fellépése a háború kérdésében. Azonban kivehető egy félhivatalos vonal is. A francia diákok említett május 27-iki kiáltványára a Főtanács június 5-iki vitaülése után, mikor a válaszkialtvány gondolatát elhárították, nem egészen egy hét múlva mégis átadtak egy sajtóüdvözetet „a világ munkásainak” nevében. A válaszlevél így kezdődött: „Párizsi diákok. Hallottunk lelkes felhívásokról, amellyel olasz és német testvéreitekhez fordultatok. Szívünket meleg érzés ujjongás hatotta át. Azt mondták nekünk, nincs többé az a nagyszerű tanulóifjúság, amely mindig kész az igaz ügy védelmére. De nem így van! Az nem halt ki. Oly lángoló, mint még soha nem volt, és a forradalom útján halad.

Az általános elvakítás közepette, amelyet a kormányok arra használnak ki, hogy a népeket egymás kiirtására izgassák, bennetek megvolt a bátorság, hogy a béke és kölcsönös megbecsülés szavait kimondjátok. Mi azt válaszoljuk nektek:

Igen, veletek együtt elátkozunk a háborút, mert a mi vállainkra nehezedik annak minden súlya, mert mi ezerszer halunk meg ágyútölteléként a csatamezőkön.”⁴⁶

A levél folytatásában kifejtik, hogy az emberiség már túl hosszú ideig szenvedett, ideje véget vetni a vak erőszak uralmának. Majd a diákokhoz fordulnak, az orvosokhoz, akik ismerik a legszegényebb néptömegek nyomorát, a jogászokhoz, akik ismerik a szabadság eltiprását, a filozófusokhoz, akik felszabadultak

⁴⁴ Generalnűj Szovjet Pjervogo Internacionála, 144—145. l.

⁴⁵ Uo. 151. l. — Érdekes utóhangja érkezett Ly onból a háborús vitának. A Schettel gépész-munkás, az 1848-as forradalom résztvevője, a lyoni szekció szervezője értesíti a Főtanácsot, hogy világos, egységes álláspontra nem jutottak, „de a munkások kezdenek megszabadulni attól a szűklátókörű patriotizmustól, ami arra kényszerítette őket, hogy a monarchák viszályait a sajátjuknak érezzék”. Schettel arról írt, hogy megkapták a Courrier Français „néhány számát és szívesen hirdették” a benne olvasott eszméket. Egyébként teljesen egyetértenek a szociális-osztálymozgalmak folytatásával. (I. m. 160. l.)

⁴⁶ Generalnűj Szovjet pjervogo Internacionála. 258. l.

a babonák vakságából: nyújtsanak segédkezet a pauperizmus, s ennek szülőanyja, a tőke elleni harcban. Meghívják őket az Internacionálé első kongresszusára, hogy ott megismerkedjenek a munkásság helyzetével és törekvéseivel. Végül jelzik, hogy amikor a paraziták eltűnnek, és az ember ura lesz saját munkája termékének, s ezzel sorsának, akkor „béke és boldogság fog uralkodni az egész világon, s akkor teremtik meg az egész emberi nem egységét”.⁴⁷ A válasz jobban sikerült, mintha csak „egy félhivatalos” lett volna. A Főtanács több tagja, néhányan Marx környezetéből is aláírták. Így például Jung, Eccarius és Lessner, a londoni német emigráció legaktívabb, legképzettebb tagjai, a francia E. Dupont — Marxnak hosszú időn át legfontosabb francia támasza —, valamint az olyan angol munkásvezérek, mint a takács J. Hales, a festő R. Shaw és mások.

A tulajdonképpeni válasz után az aláírók megjegyzésként fűzték hozzá, hogy a Főtanács aláírás-gyűjtést indított a fenti nyilatkozathoz, amelyről azután a hivatalos orgánumban, a Commonwealthben fognak beszámolni. Továbbá megígérték, hogy a nyilatkozatot több nyelvre lefordítják, s a levelező titkárok révén terjesztik majd.⁴⁸

E nyilatkozat után következett a francia diákság másodszori felszólalása, ezúttal már a Munkások Nemzeti Szövetségéhez, az Internacionáléhoz:

„Testvérek!

Ti megértettétek, hogy a háború az emberiség szent jogainak megsértése és válaszoltatok felhívásunkra! Ezerszer köszönet!

A legnemesebb célokért egyesülve, együttesen állandóan követelni fogjuk a jogokat azoknak, akikért az emberiség mindig küzdött. A munka vezet minket ebbe az irányba, és az általános béke, a lelkek és szívek harmoniája lesz a jutalma erőfeszítéseinknek.

A régi világ urai hiába próbálkoznak azzal, hogy a múlt viszályait, a nemzetek közötti elavult rivalizálást felszítsák! Az egyetemes ész ezekre a harci dobokra a béke hatalmas kiáltásával, valamennyi szív és kéz forró ölekezésével válaszol.

Örülünk, hogy megértettek azok, akikre egész reménységünket építjük; örülünk, ha gyenge erőnkkel hozzájárulhattunk, hogy eljőjön az a nap, amikor valamennyi ember, a tudomány által egyesítve, közös egyetértésben halad a szabadság végleges győzelme felé.

Elődeinknek, a megtévesztetteknek és rabszolgáknak esatakiáltása ez volt: Isten és Haza! Mi, 1793 gyermekei azt a legmagasztosabb jelszót írtuk a nép egyedüli zászlajára, azt a két szót, ami szimbóluma meggyőződésünknek és reményeinknek: Értelme és Testvériség!

Rátok, munkásokra vár, hogy megvalósítsátok jövőnknek ezeket a hatalmas terveit, rátok vár, hogy összeforasszátok az emberek szövetségét, munkátok által, elveitek szilárdsága révén és legyőzhetetlen odaadástokkal, amelyet az emberiség iránt éreztek.

Biztosak lehettek, hogy testvéreitek nem hagynak el ebben a harcban.”⁴⁹

E második kiáltványt ismét sokan írták alá. Pontos felmérést nem lehet végezni, a lap az aláírások csak egy részét közölte, legvégén odatéve a stb. szöcs-

⁴⁷ Uo. 259. l.

⁴⁸ Uo. 259—260. l.

⁴⁹ La Rive Gauche, 1866. jún. 24.

kát. Az aláírók között ott látjuk egy sor blanquista fiatal, R. Rigault, Ch. Dacosta, Jeunesse és Humbert nevét, akik közül néhányan még hosszú ideig szerepelni fognak a munkásmozgalomban, egyesek pedig a Kommün idején is jelentősebb tevékenységet fejtenek ki.

Közben a Rive Gauche-ban tovább folyt az energikus sajtóagitáció a háború, a militarista szellem ellen. Június első felében megjelent A. Rogeard cikkének második fele, amelyben a szerző az „emberi butaság” felett tört pálcát, s keserűen állapította meg: „A vér hatalmas folyama hömpölyög végig a történelmen, és ezen a folyamon hajóznak vidáman a királyok és császárok, amit ők úgy neveznek, hogy az állam hajóját vezetik.”⁵⁰

Rogeard hozzáfűzi, hogy a történeti haladás is sokszor „belefulladt” ezekben a esatákba, a kiontott vérbe. Majd kifakad az erőszak kultusza ellen: „A háború az emberi természet bestialis állapota . . . a háború kétségbeesett felhívás az erőszakhoz és véletlenhez, a háború az igazság tagadása, lemondás a jogról, észről s értelemről, az ember visszazuhanása az állati életbe, nem tartozik se a történelem, se a politika térénumába, hanem a patológia területére: mikor egy nemzet veszti el az esztét.”⁵¹

Mindebben természetesen van sok túlzás, a nemzeti mozzanatok helyét, értékét valóban nem tudták olyan higgadtan vizsgálni, mint Marx. Hiba lenne viszont az egész felfogást a pacifizmus jelzővel ellátni, hiszen ezek a fiatalok lángolni tudtak, áldozatot vállaltak a szabadság diadaláért, hajlandók voltak harcolni a zsarnokság ellen emelt forradalom barrikádjain. De mint a diákkiáltvány is hangsúlyozta, csak ezért voltak készek vérüket ontani, nemzeti jelszavakért, célokért nem. A forradalmi harcokat élesen elválasztják a háborúktól, s a háborúkat így félreérthetetlenül bajként, társadalmi katasztrófaként jelölik meg.

A. Rogeard említett cikkében felsorolja az ilyen pusztító háborúk kiváltó okait s sajátosságait. Ezek bekövetkezhetnek éhség, vallási elfogultság, hegemóniára való törekvés, faji előítéletek, feudális elnyomás, hatalmi egyensúlykísérletek, politikai szándékok, öröklési jogok, egyesülési vagy elszakadási hajlamok, dinasztikus összefüggések, diverziós lépések következtében. Majd hozzáfűzi: „Kimutathatnám, hogy ezen háborúk közül egy sem old meg semmit, nem oldhat meg semmit, hogy ez a természeti jog megsértése és fatálisan követi a bűnhődés, és egy nép, amely háborút kezd, mindig elnyeri büntetését.”

A nagyszerű kezdet után kiderül A. Rogeard történeti idealista szemlélete, ami a felvilágosodás, a francia forradalom s az utópisták sok hívét jellemezte. Itt azonban nem a filozófikus gyengeséget tartjuk jellemzőnek, hanem azt, hogy ez a hit ezúttal előrehajtó erejévé vált az antimilitarista, humanista érzéseknek. Rogeard a „rosszat”, a „buta sötétséget” ostorozza, s az idealista burookban nagyon értékes gondolatokat találhatunk az antimilitarizmus eszmei történetéből; megjegyzi ugyanis, hogy a háború elég régi történeti jelenség ahhoz, hogy kitermelje saját ideológiáját, mert „a tudatlan és kegyetlen ember olyan szörnyeteg, aki érvel; megvan az a képessége, hogy tudatlanságát rendszerbe szedje és kegyetlenségét elvéve emelje, nem elégszik meg a gyilkossággal; még dogmákat is szeret alkotni (il aime encore à dogmatiser), ezért találta ki az erőszak jogát, a kormányzás, rablás, az eladás és vásárlás és a többi hasonló jogot”.⁵²

Június derekán a Rive Gauche az Alapító Üzenetet ismerteti olvasóival, majd P. Lafargue összegezi az Internacionálé szekcióinak munkásságát. Ugyanitt

⁵⁰ Uo. 1866. jún. 10.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

Albert Proudhomme *Les Maitres de l'Europe* c. cikke húzza alá a háborúellenes erőfeszítések szükségességét, s egyúttal céloz arra, hogy az igazi háborús körök már nem a dinasztiaknál keresendők, hanem a bankok környékén. Émile de Girardint idézi: „Megakadályozhatjátok a háborúkat: zárjátok be a széfeket.” Ő s a lap a maga részéről azonban egyaránt hadat üzen (s ez nem pacifizmus) a császárságnak és az arany császárságnak.⁵³

Június utolsó harmadában, a második francia diákállásfoglalással egyidejűleg emlékezett vissza A. Proudhomme az 1848 júniusi nagy történeti sorsfordulóra. Akkor a nép kenyeret kért, s sortűzet kapott. Hozzáfűzi, a történeti tapasztalatok szerint a diktatúrák csak háborúból élhetnek meg, ha egyszer a szabadságot már elvették a néptől. „A császárság háborút csinált és kölcsönöket vett fel. Ez volt az egész története.” Az egész világon folyt a franciák vére: orosz, osztrák, kínai, indonéz, arab, mexikói, szír és szenegál területeken, intrikáltak, hazudtak, vérengzés folyt, felszították a szenvedélyeket. Végül a Vihar kitört, és a világ (vagyis Európa) lángokban áll. „Az emberiség még nem látott ehhez hasonlót”, — utal a Sziléziából Berlinbe menekülő emberekre, a gazdasági élet bénultságára, a járvány-hírekre, a török háborús készülődésekre. A cikkíró végül megjegyzi: most, hogy a háború megkezdődött s kolosszális méreteket öltött, a burzsoázia is megijedt, hiszen a bajok rá is kihatottak. Polgári lapokban is síránkozó közlemények jelentek meg, elátkozzák a háborút — holott ők tehetnek róla. A burzsoázia vetette el a szelet. 1866 júniusa ugyanis 1848 júniusának csak egyenes folytatása — fejezi be írását.⁵⁴ Vagyis a népek óhajtották békét csak a népek uralma, a szocializmus hozhatja el.

A már megkezdődött háborúval kapcsolatban a Rive Gauchenak is állást kellett foglalnia az olasz hadbalépésről. A lap egyik szerkesztője, A. Lafonte emlékezett meg Mazziniról és Garibaldi-ról. Hasonló cikk jelent meg a *Courrier Français*-ben is — mindkettő élesen elítélte a háborús megoldásokat, s a már bekövetkezett tények margójára csak annyit jegyzett fel, hogy ha már a háború elkezdődött, akkor az olaszok legalább forduljanak a Pápai Állam ellen, s így legyen valami haszna a vérontásból a haladásnak is.⁵⁵

Július elején látott napvilágot P. Lafargue már jelzett cikke, amelyben kifejtette, hogy a császárság mindig a külső háború segítségével jutott ki a politikai válságból. 1863-ban azonban már rosszul állt III. Napóleon helyzete. A mexikói háború balul ütött ki, inkább kényelmetlen volt már, mint hasznos. Párizs újjáépítése töméntelen pénzbe került, ami szintén fokozta az elégedetlenséget. A déli városokban erős ellenzékiség volt tapasztalható, amikor újra feltűnt az európai háború veszélye — Napóleon számára valóságos megváltásként. Ezért e háborúnak — írta Lafargue — „ellenforradalmi, ártalmas jellege van”. „Az olasz háború kétszer mentette meg a birodalmat. Legyen átkozott.”⁵⁶

Ugyanitt Lafargue érdekes jegyzetet írt arról, hogy „néhány köztársasági Olaszországban bízik és arra számít, hogy az jelentős szerepre hivatott a jövő forradalmában. Ezek csalódnak. A jövő forradalma csak szociális lehet, Olaszország pedig még csak a politikai forradalomnál tart.”⁵⁷

Lafargue ilyenirányú megjegyzésénél nyilván hatása volt Marx Mazzini-bírálatainak is. Lafargue hozzá is fűzte, hogy Olaszországot túlságosan leköti a nemzet;

⁵³ La Rive Gauche, 1866. jún. 17.

⁵⁴ Uo., 1866. jún. 24.

⁵⁵ Uo., 1866. jún. 24.

⁵⁶ 1866. júl. 1.

⁵⁷ Uo.

egység kivívása, hogysen szociális lépésekre gondolhatna. Valóban, az Internacionálé még alig vetette meg lábát ekkoriban Itáliában. Lafargue le is szögezte: „A forradalmár szocialistáknak figyelmüket egyedül Franciaországra, Németországra és Angliára kell vetniük.” Mindebből kitént megint a szándék, hogy a háborúval szembefordulva, a nemzeti mozgalmakat második helyre szorítva, a francia szocialisták csak a társadalmi forradalom előmozdítását viselik szívükön.

A. Proudhomme ekkor a háború szocialista kritikájára (*La Guerre et la Critique socialiste*) vállalkozott. Megállapítja, hogy a szocialisták látják a háborúnak a kapitalista gazdasági élettel és politikával való összefüggését. De mint ahogy elutasítják a tőkés „laissez faire” elvet és a gazdasági kooperáció mellett lépnek síkra, ugyanígy a nemzetközi politikában is a népek barátságára mellett tesznek hitet.

Proudhomme utal arra, hogy jelenleg (1866 júliusában) Európában 6 millió ember áll fegyverben. Hozzáfüzi, hogy a háború eredményeként ráadásul egy nép sem juthatna előnyökhöz. Legfeljebb Olaszország, de vajon megéri-e a kis előrelépés ezt a szörnyű árat? A háború után pedig bekövetkezhet a szörnyű gazdasági válság. „Az emberek ezt tudják. Irtóznak a háborútól; soha háború nem volt még ennyire népszerűtlen. . . Bismarckot gyűlölik és megvetik egész Európában.” Olaszországot leszámítva, a népek mindenütt a békéért tüntetnek, azt kívánják. „Mégis, az esemény közeledik, mindenki elborzadva látja ezt, anélkül, hogy valaki is reménykedhetnék megakadályozásában. Érzik, hogy minden erőfeszítés hiábavaló. . . A baj oka a szocialistaellenes ellenforradalom. Európát militarista-monarchista módon vezetik; a háborúra készítették fel. . . a felfegyverzett Európában vagy magad eszel, vagy megesznek.”⁵⁸

A gazdasági ellentétek sokszor állami és nemzeti spanyolfal mögé bújnak, a hadseregek pedig, amelyek eredetileg a nép elnyomására duzzadtak fel, most külső háborúk viselésére is alkalmasnak bizonyulnak. A háború „szocialista kritikája így egyszerre igazolódik gazdasági és politikai téren” fejezi be a gondolatort a cikkíró.

Különböző alapon, eltérő hangszerelésben tehát azt tapasztalhatjuk, hogy az Internacionálé londoni központjában, Németországban és Svájcban egyaránt visszautasították a háborút, mind annak előszele érzékelésekor, mind pedig a robbanás első történeti pillanataiban. Hasonló volt az angol munkáslapok állásfoglalása.

A Bee-Hive Newspaper, amely kezdetben az Internacionálénak hivatalos szócsövéné vált, a háborúról eleinte csak szükségzavú közlésekre szorítkozott. A kommentár szerepét betöltő kisebb vezércikkek, a Times példájához hasonlóan, a lap belső, 3—4. oldalán jelentek meg *The Week* (A hét) cím alatt. A háború előszele a lapból teljességgel kiszorult. A Bee-Hive úgyszólván teljesen a belpolitikának élt, s ezen belül fordított nagy figyelmet a munkáskérdésekre. A háború eddig elemzett első szakaszából az első ilyen kommentár már július elején napvilágot látott, az osztrák vereségek után, mikor egyúttal azt is jelezte, hogy Ausztria fel kell ajánlja III. Napóleonn keresztül Olaszországnak Velencét. A lap egyéni véleményére a következő sorok, gondolatok utalnak: aggódnak, hogy a Derby-kormány még beránthatja Angliát a háborúba. Azt óhajtják, hogy a toryk helyébe liberális, s egyúttal semleges kormány lépjen. A kívánság tehát részben pacifista, de egyúttal sajátosan angol is, áthatja ugyanis az angol

⁵⁸ Uo., 1866. júl. 1.

izolacionista érzés is. Az utolsó, zárógondolat azonban túlmutat ezen a nézőponton, minthogy aláhúzzák: „Csak a nép határozottsága és józan esze védheti meg az országot egy keserves háborútól.”⁵⁹ Ezzel az általános kívánságokon túl a demokratikus, nép által diktált külpolitika régi forradalmi-demokrata jelszava tűnik elő.

Gondosabban követte nyomon a külpolitikai eseményeket a másik angol munkáslap — ez idő tájt az Internacionálnak már inkább hangadója — a *The Commonwealth. The Workman's Advocate*. A *Commonwealth* már március elején felfigyelt a porosz—osztrák feszültség növekedésére, s március végén egyenesen a háborús hangulatról írt.

Április elején Poroszország háborús készülődése aggasztó mértékben növekedett. Ekkor merült fel először a szerkesztőségi rovatban Közép-Európa kérdése. Úgy vélték, a háborúval számolni kell. A békét részint az öreg porosz királytól és az uralkodó ház osztrákbarát tagjaitól várták, részint attól, hogy „a porosz nép ellenáll s nem engedi magát Bismarck ambíciói eszközévé tenni”. A szerkesztőség véleménye ebben foglalható össze: „Ami magát a béke megszegését illeti, nem látjuk, hogy az európai liberális és demokratikus felfogás ezt a távlatot riadalommal vagy borzadályal fogadná. Minden liberális tudja, hogy a jelenlegi államrendszer Európában az erőszaknak a nemzeti jogok felett aratott győzelmén alapszik, és a két fő jogtípró a két veszekedő hatalom. Ha a német rablók elbuknak, a becsületes lengyelek, olaszok és németek jutnak a szabadság lehetőségéhez. Ha a békét megtörik, csak a konzervatívoknak van okuk Jeremiás-síralmakra.”⁶⁰

A *Commonwealth* álláspontja ekkor erősen eltér a francia és a német szocialista sajtótól, de végeredményben azon a közös nevezőn találkozott is velük, hogy elmarasztalta a háborút — nem a hatalmak, hanem a népek szenvedése szempontjából. A hadviselő felektől ugyanis elhatárolta magát, sőt egyaránt pálcát tört felettük, legfeljebb a porosz, Bismarck-ellenes él volt valamivel erősebb.

A *Commonwealth* április közepén Bismarck készülődéseiről számol be, s arról, hogy a rajnai városokban egymást követik a háború- és Bismarck-ellenes gyűlések. Ez utóbbiak hatása alatt április végén már olyan véleményt kockáztat meg, hogy a veszély csökkent.⁶¹ Április utolsó napjaiban a feszültséget növekedni látják, május elején pedig már a menekültekről emlékeznek meg, arról, hogy noha a háború még meg sem kezdődött, máris tömeges áldozatai vannak.

Május közepén, a helyzet romlása miatt, a szerkesztőség még energikusabban hangoztatta Bismarck-kal és Poroszországgal szembeni ellenérzését: „Bismarck gróf, az adott óra rossz szelleme, intő figyelmeztetést kapott” — jegyzik meg egy Bismarck-ellenes merénnyel kapcsolatban. Hozzáfűzik, hogy a merénnyel a diákság körében rokonszenvvel fogadták. „Ezek az odaadó fiatal emberek túl fiatalok ahhoz, hogy lássák, a porosz reakció, a porosz tiránia és porosz család már Bismarck előtt is létezett, és ez túlélne az ő bukását.”⁶²

Májusban, a háborús hírek elszaporodásával a lap háborúellenes hangszíne is élesebb lett. Az április eleji, első pillanatra félreérthető állásfoglalással szemben (mintha csak a dinasztikiáknak lenne vesztenivalójuk), keserűen jegyezték meg, milyen kár, hogy ebben a szép hónapban a „monarchák és nemzetek szeszélye” (the fancy of monarchs and nations) az emberek tömegeit kergeti ismételt

⁵⁹ Bee-Hive Newspaper, 1866. júl. 7.

⁶⁰ The Commonwealth. The Workman's Advocate, 1866. ápr. 7.

⁶¹ Uo. 1866. ápr. 21.

⁶² Uo. 1866. máj. 12.

egymás ellen. A szerkesztők elsősorban a támadókat — Poroszországot s Olaszországot — korholták, de mindenekelőtt Poroszországot.⁶³

A Commonwealth ezt követően részletesen beszámolt a mozgósítás híreiről, valamint a Béke Társaság gyűléséről, amely a német nép békeérzelmeire hivatkozott. Ugyanakkor bírálta az angol kormányt, hogy az most kész a közvetítésre, de 1831-ben, 1846-ban és 1863-ban nem volt hajlandó fellépni a lengyel nép szabadsága védelmében.

Júniusban a lap szerkesztősége összetételében jelentős változások álltak be. A lap lényegében polgári kézbe került, üzleti vállalkozássá alakult, megerősödött bulvár-jellege, de mivel a szerkesztésben az angol munkások is helyet kaptak, s minthogy tekintettel voltak a munkás olvasótáborra, a lap profilja teljesen mégsem változott meg. A külpolitikai rovat súlya mindenesetre csökkent, s a rendőri rovaté felduzzadt. Az Internacionálé Főtanácsának üléseiről rövid hírközléseket adtak. Így a háború kezdetének napján jelezték, hogy a Főtanácsban olyan felszólalások hangzottak el, miszerint a munkásoknak nem szabad erejüket hiába — idegen célokért — elveszteszteniök. Ugyanitt közölték a francia diákok felhívását s néhány northumberlandi angol munkás rokonszenvező válaszát.⁶⁴

A háború napjaiban a lap rokonszenvenvel írt a kis államokról, amelyek helyi gazdasági-kulturális centrumokat képeztek. Ugyanakkor látták a kis államosdi káros hatását is, a megoldást ezért a föderációban jelölték meg. Haragjuk nagyrészt ezután is Bismarckra zúdították: „Megértjük a Times Bismarck rokonszenvét. Egy újság, amely az immoralitást ily nagy sikerrel hirdette, leveszi kalapját egy miniszter előtt, aki ugyanennek a művészetnek nagymestere.” Olaszországgal kivételt tettek: „Mi is minden jót kívánunk az olasz egység ügyének; de azért még nem megyünk át a porosz táborba.”⁶⁵

Ugyanebben a számban a Commonwealth közli az Internacionálé június végi határozatát a háborúról, illetőleg a munkásság követendő magatartásáról. Július elején nagy fájdalommal számol be a porosz katonai győzelemről, a gyűjtőszeges puska diadaláról (e kitétel Engels észrevételeire enged következtetni), „mély fájdalommal”, mert hiszen „a német önkormányzat és az európai szabadság ellenségéről” van szó. Ugyanakkor nagy elismeréssel írnak a porosz katonai vezetők tehetségéről.

Még ebben a számban jelent meg Peter Foxnak, a Főtanács akkori főtitkárának írása az osztrák és porosz politika összehasonlításáról. Fox hangsúlyozta, hogy az angol munkásság mindig kiállt az olasz és lengyel nép függetlenségének ügye mellett. A közép-európai kérdések azonban oly összetettek, hogy azok megértésére egy egész élet gondos vizsgálódása szükséges. A háborúnak világpolitikai következményei vannak. Ezért nem szabad az eseményeket pusztán az olasz-szimpatia szemüvegén át nézni. Gondolni kell arra, mit jelent majd Poroszország megerősödése és a cári befolyás növekedése. Majd aláhúzza Fox, hogy Lengyelország igazi elnyomója Poroszország és a cári Oroszország.⁶⁶ A háború népellenes voltán, borzalmain túl tehát a lap a háború kimenetelét is károsnak ítélte a haladás ügye számára.⁶⁷

⁶³ Uo. 1866. máj. 19.

⁶⁴ Uo. 1866. jún. 23.

⁶⁵ Uo. 1866. jún. 30.

⁶⁶ Uo. 1866. júl. 7.

⁶⁷ Megjegyzendő, hogy az angol munkáslapok poroszellenességében némi szerepet játszott az angol lapok általános osztrák-szimpatiaja is. A pozitivistá Fortnighly Review — ahová

Az osztrák katonai megsemmisülés után a háború menetében fordulat állott be. Július második felétől az Internacionálé hívei többségének érzelmeit leghívebben a svájci Voix de l'Avenir szólaltatta meg: „Azt lehet remélni, hogy a háború véget ért. Néhány király ambíciója kielégült; elég vér folyt. A munka újra megkezdődik és akkor újra lehet kezdeni az eszmék harcát.”⁶⁸ Egyúttal kiadta ismét a régi jelszót: a munkásokat kell tömöríteni a szociális nyomor ellen. Mindez annál is indokoltabb volt, minthogy már javában folyt a készülődés az Internacionálé első rendes kongresszusára, amit éppen a svájci Genf-be hívtak össze, 1866 szeptemberére.

A háborúról teljesen mégsem feledkezhetek meg. Még ugyanebben a számban riadalommal észlelték az újabb csapatmozdulatokat, a francia katonai egységek összevonását, III. Napóleon diplomáciai sakklúzásait. A nagy katonai összecsapás után kisebb esatározások folytak, s „az emberi vér úgy folyik, mintha hatalmas vajúadás menne végbe”. A szemleíró hozzátette: „Vajon az emberiség nem mehetne előre emberi áldozatok nélkül?”⁶⁹

A háború azonban tovább folyt, s a Voix szerkesztőségében — ha lehet — még fokozódott a poroszellenes ellenszenv. Úgy látták, hogy a háború most már merőben Bismarck akaratóból újult ki, ő az, aki Bécsből akarja diktálni a békét, egy olyan kongresszuson, ahol a Monarchia csak „meghallgathatja ítéletét”. Mindemellett jelezték, hogy a tárgyalóasztalok mellett hozott döntések nem tehetnek pontot a történelem megszakíthatatlan folyamataira: „De íme jön egy hatalmas kongresszus, amely az ágyúk zaja, a sírás és a sóhajok ellenére hallhatóvá válik egész Németországban és az osztrák államokban. Mindezen népek új szabadságjogokat követelnek: a németek közvetlen, a nép által választott parlamentet, a magyarok az 1848-as alkotmányt...”⁷⁰

Végezredményben a háborút roppant áldozatokkal járó kerülőútnak tekintették: „A győztes királyok és a legyőzött császárok, a hóhérok és mártírok még a vérengzés közepette kiáltják: éljen a szabadság! Így az emberiség egy lépést tett előre, de hogy ezt megtegye, tengernyi véren kellett átgazolnia. . . A népek sorsát a népek kezébe kell visszahelyezni, és akkor nem látunk majd ezekhez hasonló szörnyű drámákat az emberiség életében.”

E sorokból természetesen megint jól kivehető az idealista történetfelfogás, az eszmék és az értelem szerepének túlbecsülése. A háborúk és forradalmak bekövetkeztének Marx és a marxi szocialista irodalom sokkal összetettebb s megalapozottabb, tudományos választást adott. E tanulmány által vizsgált téma szempontjából nem az elméleti gyengeség és egyoldalúság a lényeges, hanem a pozitív oldal: a háborúk és a nacionalizmus visszautasítása, a szociális haladás feltétlen helyeslése, ennek előtérbe állítása. S ebben a gondolatsorban van értéke a népek akarata hangsúlyozásának.

Marx és Engels, tudjuk, ugyancsak az osztrák vereség után ismerték fel, hogy a porosz vezetés kialakulása immár elkerülhetetlen. Engels ekkoriban, július 25-én írja a Marxnak: „A németországi helyzetet most meglehetősen egyszerű-

E. Beesly is cikket írt — ezt nagyrészt annak tulajdonította, hogy az utóbbi időben a háborús provokációk mindig Poroszországtól indultak ki. A morális rosszalláson túlmenően a lap 1866 augusztusi száma a Közügyek szerkesztőségi jegyzetében megemlékezett a háborúról. Jelezte, hogy az igazi ész kritikáját nem állná ki, de ugyanakkor megmagyarázta az események hátterét, a német egység problémáit. Itt azonban munkásmozgalmi vonatkozásokról nem esett szó.

⁶⁸ La Voix de l'Avenir, 1866. júl. 15.

⁶⁹ Uo. júl. 22.

⁷⁰ Uo.

nek látom. Attól a pillanattól fogva, mikor Bismarck a porosz hadsereg segítségével oly hatalmas sikerrel megvalósította a burzsoázia kisméret tervét, Németország fejlődése oly határozottan ebben az irányban halad, hogy nekünk is, mint mindenki másnak, el kell ismernünk a befejezett tényt, akár tetszik, akár nem.”⁷¹

Engels ekkor oly messze ment a nemzeti fejlődés távlatát vizsgálva, hogy Ausztria német részeit is már a Bismarck-vezette új német birodalom részeként látta. Az új helyzetben — ami annyira eltért a várt osztrák győzelemtől — csak az vigasztalta, hogy az össznémet parlamentben a forradalom ügye jobban fog állni. Lehangozta viszont a porosz szoldateszka befolyásának várható növekedése. Marx igaznak látta ezt a prognózist: „Teljesen osztom nézetedet, hogy ezt a vacakot úgy kell fogadnunk, ahogy van. Mégis kellemes, hogy az első szerelem e zsenge korszakát távolból nézzük.”⁷²

Lelkessedésnek tehát nyoma sem volt Marxnál vagy Engelsnél, noha főként Engels mindig érzékenyen felfigyelt mindenre, ami a németek sorsát, történeti jövőjét érintette. E marxi—engelsi gondolatoktól nem tért el sokban a Voix öt nappal korábban kelt cikkének befejező része: „Ausztria képviselte a reakciót, ezért kellett elpusztulnia, a demokráciának viszont öröme közben meg kell siratnia a hőiesen elpusztult katonák sorsát”, amihez hozzáfűzte: Poroszország aligha ismeri fel tényleges misszióját, reakciós és tirannikus lesz.

Július végére megérkezett az osztrák békeszerződési kérelem. A Voix de l’Avenir sok újat nem adhatott az eddigiekhez. Az osztrák vereséget már ezelőtt is rögzítették. A békeszerződés főbb pontjai is teljességgel ismeretesek voltak: a német egység előmozdítása — Ausztria kizárásával, Velence átengedése Olaszországnak. Ami ténylegesen foglalkoztatta a szemleírókat, az az volt, hogy Poroszország megnövekedett hatalmi súlyát mire fogja használni: „Ez a nagy nép egységes és független lett, nagy dolgokat vihet véghez. Hozzájárulhat a demokrácia uralma megteremtéséhez, mint ahogy a despotizmus európai uralmának is hatalmas eszközzé válhat.”⁷³

A francianyelvű szocialista sajtóban ekkoriban is egymást követték a félérthetetlen antimilitarista állásfoglalások. A Voix de l’Avenir egy lendületes verset közölt.⁷⁴ majd a Rive Gauche-ból vette át Vallès nem kevésbé lendületes cikkét, amely a háborús gloire megtépázását szolgálta.

⁷¹ Marx—Engels : Válogatott levelek. 209. l.

⁷² Co. 211. l.

⁷³ La Voix de l’Avenir, 1866. júl. 22.

⁷⁴ Les Conquérents,

Le canon gronde au loin, l’Europe sous les armes,
Le commerce longuit, les mères sont en larmes !
Un empereur, des rois, un ministre trompeur,
Font repandre le sang, froidement sans horreur !
Et les peuples s’en vant marchant au sacrifice.
Comme le condamné pour le dernier supplice.
Des hommes comme nous créés faibles et nus
Posent en conquérants et sont les bien-venus !
Ils font assassiner des milliers de victimes
Sans honte, sans remords de leurs infâmes crimes
Pour venir dire un jour en monarques courtois
„Donnons la Vénétie à Napoleon III !”
La ville des canaux, cette antique Venise
Comme un troupeau d’agneaux, et vendue et soumise
L’empereur des Français lui mettant un carreau
Sur le prochain marché publiera son encau,
Victor Emanuel qui point ne le dédaigne,

A francia-belga Rive Gaucheban sem haltak ki a háború-ellenes hangok. A lángolólelkű J. Vallès cikke e szavakkal kezdődött: „Nyolevanezer embert megöltek! És még nincs vége!” Mindenütt halál — kesereg Vallès —, mindenütt a „háború buta és véres szelleme” érvényesül. S előtűnik a vallèsi harag: „Átkozottak legyenek a filozófusok és költők, akik nemes szavakkal öveztek ezeket az irtózatossá váló mélységeket.” Vallès háborzongató s egyszersmind naturalista leírást ad a háború borzalmairól, bibliai átkokat szór a háború felelőseire. Majd előtűnik a francia humanisták legjobb tanításainak szellemében fogant gondolat: „Mit beszéltek heroizmusról és glóiréről! A heroizmus az, ha valaki nemeslelkűen (généreusement) éli le életét, nem pedig ha halál kíséri lépteit!” Vallès, az áldozatkész forradalmár szörnyű dolognak tekinti, ha valaki mások életének kioltásával bizonyítja, hogy helyén a szíve.⁷⁵

Augusztus első napjaiban francia intervencióról érkeznek aggasztó hírek. A Voix újra a békét hirdeti, noha tudja, hogy a sajtó néha semmi befolyást sem gyakorol az élet adottságaira. Mégis „mi szegény utópisták megmaradunk a béke, az azonnali biztos béke hirdetésénél” — vallja.⁷⁶ S tiltakozik az ellen, hogy a porosz agresszivitás után most a francia császárság hegemon-törekvései zúdítsanak Európára újabb katasztrófát.

Egy héttel később, az újabb francia zavaró lépések után, a lap szemleírója leszögezi: „A béke szükséges és hamarosan megkötik. Ez a béke egyaránt esalódást okozott a demokratáknak és a reakciósnak. Ezt könnyű megérteni. Mi is másként szerettük volna megélni Németország megszületését; *de az európai veszélyekre* való tekintettel nem kell, hogy egy új születést kívánjunk.” (Az én kiemelésem. — J. J.)⁷⁷

Ezért örültek a svájci internacionalisták a békehíreknek, a gazdasági élet megélénkülésének, hiszen mindebben az emberek javát látták. Hozzáfűzték ehhez a már máskor is felmerült szempontot: a háború elterelte az emberek figyelmét a szociális és politikai kérdésekről, most szerencsésen e kitérő végéhez érték. Mintegy az eddigi megírt cikkeket, tanulmányokat összegezte a sokatígérő címmel megjelent írás: „La paix perpétuelle au point de vue socialiste” (Az örök béke szocialista szemszögből). Az egészoldalas vezércikk szerzője Kant munkájára tekint vissza, utal arra, hogy az 1794-ből, a francia—osztrák csapatok csatározásának idejéből származott.

Kant munkájából megfontolandónak tartja azt a gondolatot, hogy a béke nem lidérees álom, de tartóztatásához meg kell változtatni az államok szerkezetét. Mint idézik, a béke nem a szabadság nővére, hanem lánya. Véleményük szerint

Pachétera soudain en vendant la Sardaigne,
la patrie avant tout, vous lui devez vos cours
Mais, se faire tuer pour quelques oppresseurs,
Vous ne le devez pas, vous devez fuir ces luttes,
N'êtes-vous pas l'enjeu de ce pauvre dispute?
Les trôns sont usés comme le droit divine
Vous êtes tous égaux pour vous tendre la main,
Créez de honnes fois, de sages républiques,
Honorez vos tribunes dans vos fêtes publiques,
Mais que le sang versé retombe sur les rois,
et chasser ces bourreaux d'une commune voix.
Arsène

(La Voix de l'Avenir, 1866. júl. 22.)

⁷⁵ La Voix de l'Avenir, 1866. júl. 29.

⁷⁶ Uo. 1866. aug. 10.

⁷⁷ Uo. 1866. aug. 19.

ezeket a gondolatokat az azóta eltelt hatvan év bőségesen igazolta. Kítűnt azóta is, hogy a háború nemcsak a jelenben kárhozatos a népekre, hanem a jövőben is terméketlen. „Nem fogadjuk el, amit néhány szofista mond, hogy a kard valaha is civilizált, és még civilizálni fog. . . De gyerekeség azt mondani a kardnak: »maradj a hüvelyedben«—amíg a társadalmi rendszerben »az autoritás dominál.«” Mindaddig amíg ezen nem változtatnak, a pusztító háborúk elkerülhetetlenek lesznek.⁷⁸

Az állásfoglalásban többször találkozunk leegyszerűsítéssel, tévedéssel. Nem állja ki a bírálatot az a tétel, hogy a kard sohasem civilizált, mint ahogy a háború fatális bekövetkezése sem szakítható el a körülményektől. E tévedések ismét az idealista történet szemléletre vezethetők vissza. Másfelől viszont félreérthetetlenül megmutatkozik az állásfoglalásban a Coullery doktor körül tömörülők antimilitarizmusa; ez a sajátos vonás beolvadt az egész Internacionálé tablójába.

A Rive Gauche július-augusztusi állásfoglalásai ezután sem tértek el sokban a svájci testvérleptétől. Pierre Denis például azon kesereg, hogy még hat heti háború után is a kalandor-klikkek bénítják meg a béke helyreállítását. „Ebben a káoszban — többször nem ismételjük — a demokrata feladata, hogy visszahúzódjék.” Bár reménykedhetnek ügyüknek végső soron közeli győzelmében, „a most folyó eseményektől” azt mégsem várhatják. Pierre Denis ismételtlen leszögezi: ebben a háborúban senkit sem támogathatnak, „nincs mit látni, nyerni, remélni és várni”. Minthogy azonban az Internacionálé nem elég erős akaratának érvényesítésére, egy lehetőség maradt számára: hogy tiltakozzék, „tiltakozzék a győzelem és vereség, háború és béke ellen — amely csak fegyveres béke, illuzórikus béke lehet”.⁷⁹

Pierre Denis és a Rive Gauche szemléletét ezúttal is erősen áthatotta a francia forradalom humanista-racionalista érvelése. P. Denis is annak abszurditására utalt, hogy hetven évvel az Emberi Jogok megszavazása, tizennyolc évvel az általános választójog bevezetése után emberek százazreit ily önkényesen hajszolhatják háborúba.

A Rive Gauchenak ezt követően jelent meg egy időre utolsó kettős száma. Ebben Rogeard jelentette be, hogy egy köztársasági lap nehezen tarthatja fenn magát a monarchista Európában. A letartóztatások, üldöztetések, anyagi nehézségek kikezdték erejüket. A háború mégcsak rontott helyzetükön, még nehezebben terjeszthették lapjukat a határokon túl.⁸⁰ Mindemellett bíznak abban, hogy csakhamar ismét jelentkezhetnek — s ez valóban bekövetkezett. A háborút illetően pedig éppen a francia és belga internacionalisták lettek azok, akik talán legtüzesebben érveltek egy radikális antimilitarista program elfogadásáért a legközelebbi Internacionálé-kongresszusokon.

A július-augusztusi napokban az angol munkáslapok magatartása sem változott. Július derekán valamivel erősebben elmarasztalták a franciákat, pontosabban III. Napóleont, hiszen az aggasztó háborús hírek ekkor már Párizsból érkeztek. Ugyanakkor nagyobb megbecsüléssel nyilatkoztak az olasz nemzeti mozgalomról, főként Garibaldiról.⁸¹ Ausztriáról ekkoriban már úgy emlékeztek meg, hogy az csak úgy tarthatja fenn magát, ha kiegyezik a nemzetiségekkel, többek között Deákkal. Kivehetők az osztrák szimpátia továbbélésének jelei

⁷⁸ Uo. 1866. szept. 2.

⁷⁹ La Rive Gauche, 1866. júl. 22.

⁸⁰ Uo. 1866. júl. 29.—aug. 5.

⁸¹ The Commonwealth, 1866. júl. 14.

is — Peter Fox folytatásos cikke is ezt példázta —, valamint a Főtanács háborús határozatával való szolidaritás-vállalás. (A Commonwealth, ekkoriban tette közzé a francia munkások — lyoniak — rokontartalmú levelét. A francia munkások ebben azt húzták alá, hogy ők nem nacionalisták, s a szociális-politikai feladatok megoldására készülnek.⁸²) Ezekben az augusztusi számokban a külpolitikai rovat azonban már erősen összezsugorodott. Ahogy a háború hullámai elültek, az angol munkásság számára a külpolitika, úgy látszik, fokozatosan érdektelenné vált. Legfeljebb a szemle rovatban szerepeltek külföldi anyagok, a külpolitikai kommentárok teljesen eltűntek.

A Bee-Hive felfogása ezúttal sem tért el a Commonwealthétől. A Bee-Hive köreiből is örültek a fegyverszünet hírének, ami „azzal örvendeztetett meg bennünket, hogy a háború befejezése majdnem bizonyosra vehető”.⁸³ Ők is szomorkodtak, amikor ellenkező előjelű hírek érkeztek hozzájuk. A francia lapokhoz és az angol testvérlaphoz hasonlóképpen a Bee-Hive szemleírója is úgy látja, hogy Ausztria reakciós-tirannikus volta miatt szenvedett vereséget. A morál és igazság ítélőszéke elé állítják a két hatalmat a békeszerződés feltételeinek ismertetésekor, s aláhúzzák, hogy az összeütközésért „mindkét despotikus hatalom felelős.” „A háborúnak vége van, de egy pillanatra sem hihetjük, hogy a jelenlegi rendezés tartós békére vezethet.” Sem a porosz király, sem az osztrák császár, sem III. Napóleon nem mondtak le további igényeikről. Az idő eldönti majd a fejlemények sorsát. A maguk részéről csak abban bizakodnak, hogy Angliát nem vonják be ezekbe a harcokba.⁸⁴

Augusztus derekán Napóleon is visszavonta igényeit, amelyek az utolsó időben elsőrendűen akadályozták a feszültség elosztatását. Mikor e visszalépés megtörtént, a nemzetközi helyzet megnyugodott, a Commonwealthhez hasonlóan a Bee-Hive-ből is eltűntek a külpolitikai beszámolók, s csak akkor bukkantak ismét elő, amikor a következő évben újabb háborús veszély árnyékolta be Európát.

S ekkor, 1867-ben, a francia, német és svájci munkásság antimilitarista szellemben ismét felemelte tiltakozó szavát. Az ekkor újra életre galvanizálódott polgári pacifista békemozgalommal való együttműködés már önálló kérdésként került a lausannei Internacionálé-kongresszus elé.⁸⁵ E kérdés napirendretűzését az Internacionálé Főtanácsában is megtárgyalták, ahol Marx körvonalazta az Internacionálé követendő politikáját.⁸⁶ Az antimilitarista érzelem az Internacionálé szervezeti megerősödésével, a forradalmi érzület elmélyülésével, a szocialista felfogás uralkodóvá válásával egyidejűleg vált mind jellemzőbbé az Internacionáléban, s e fenti előrehaladás jegyében született meg a híres brüsszeli határozat is, amellyel az 1868. évi kongresszus félreérthetetlenül visszautasított mindenfajta nacionalizmust, mindenfajta, az uralkodó osztályok által elindított háborút.⁸⁷ Mindez már az Internacionálé fejlődésének következő fázisára utal, de ezeknek a későbbi állásfoglalásoknak körvonalai már korábban, éppen az 1866-os háború idején, kialakultak. Az Internacionálé úttörő harcosai már ekkor értésére adták a munkásoknak és a világnak, hogy ők nemcsak távol tartják magukat a nacio-

⁸² Uo. 1866. aug. 18.

⁸³ Bee-Hive Newspaper, 1866. júl. 14.

⁸⁴ Uo. 1866. aug. 4.

⁸⁵ La Première Internationale. Recueil de documents publié sous la direction de Jacques Freymond. Genève. 1962. 122—125. l.

⁸⁶ Generalnij Szovjet Pjervogo Internacionala. Protokolü 1866—68. Moszkva, 1963. 100—101. l.

⁸⁷ M. Beer: Háború és internacionálé. Bpest. 1925. 12—13. l. Vö. La Première Internationale. Genf. 1962. I. köt. 260—264., 402—404. l.

nalista uszítástól, hanem azzal szembe is fordulnak, a népek javát tartják szem előtt, s ezért a háborúk helyett s a háborúk ellenére a néptömegek szociális és kulturális helyzetének megjavításában, a társadalom szerkezetének megváltoztatásában, a szocializmus megteremtésében keresik az emberiség boldogulásának útját.

Я. ЙЕМНИЦ

ПЕРВЫЙ ИНТЕРНАЦИОНАЛ И ВОЙНА (1864—1866 гг.)

Резюме

Первый Интернационал образовался для международного объединения различных рабочих организаций, различных направлений рабочего движения. Международный Союз Рабочих — новая организация — хотел координировать международную борьбу пролетариата против капитала. В начале его деятельности доминировали большей частью экономические задачи. В момент возникновения и в начале его деятельности однако большую роль играли и антивоенные настроения — антимилитаризм — и одновременно с этим сознательный отход от национализма.

Уже первые шаги рабочего движения направлены в сторону подобных чувств, подобного понимания. Деятельность английских Корреспондентских Обществ во время французской революции, выступление Братских Демократов, т. е. Международных Демократов против крымской войны, австрийское плебейское восстание, венгерская война, венгерские и французские демонстрации в 1848—49 гг., против итальянской интервенции указывают на это же. Пролетариат сочувствует революционному движению, стремлениям к национальной свободе и в то же самое время отказывались бороться за своих господ — за чужие интересы.

В возникновении Интернационала большую роль сыграли сочувствие польскому восстанию и отказ от вмешательства — на стороне реакции — в американскую гражданскую войну. Из совместного движения английского и французского пролетариата родился Интернационал, который К. Маркс в своем обращении по случаю образования Интернационала призывал бороться против агрессивной, реакционной политики правительств и против антинародной войны.

Через 2 года после долгих десятилетий в центре Европы началась убийственная война, коснувшаяся многих сотен тысяч людей. В связи с этим Интернационалу нужно было занять свою позицию. В конечном счете Генеральный Совет а с ним и весь Интернационал а также и национальные его организации, печатные органы отмежевались от войны, подчеркнули, что это дело не народа, не пролетариата. Однако в общем отказе образовались различные оттенки. Немцы в первую очередь стремились ускорить приближение народной революции снизу, и им казалось первостепенным осуществление национального единства в демократической форме. У французов (у швейцарских французов тоже) на первый план выступило отклонение войны. Сила старых традиций энциклопедистов, гуманистов чувствовалась в их заявлениях, во имя разума и морали они протестовали против пробуждения воинственных, националистических страстей. Несмотря на то, что анализ этих французских воззваний часто односторонен, в них обнаруживается влияние идеализма, показательным является их антимилитаристский подъем, который благоприятно действовал на следующее поколение рабочих. Английская рабочая печать также отклонила войну, но к этому примешивался некоторый изоляционистский привкус. В рамках Интернационала и следа не было военных настроений. Однако под влиянием военных событий возникла мысль о том, что и Международному Союзу рабочих нужно больше заниматься вопросом войны и антимилитаризма. Отчасти поэтому ежегодные конгрессы в 1867—1868 годах обращали все больше внимание на эти проблемы, в том числе на возможность совместных действий с антивоенными буржуазными элементами.

J. JEMNITZ

LA 1ère INTERNATIONALE ET LA GUERRE (1864—66)

Résumé

La 1ère Internationale se proposait dès le début de sa formation de réunir à l'échelle internationale les différentes organisations ouvrières, d'harmoniser les diverses tendances de leurs mouvements. L'Association internationale des Ouvriers, cette nouvelle organisation, entendait unir les luttes livrées par les ouvriers au capital international. Ses débuts se virent dominés par des objectifs d'ordre économique, alors qu'un esprit hostile à la guerre, autrement dit antimilitariste, et le refus conscient du nationalisme avaient, eux aussi, un important rôle à jouer quant à sa naissance et la première étape de son activité.

Le mouvement ouvrier, lui, se rattachait, dès ses débuts, à ces sentiments, à cette conception. L'activité des Sociétés Correspondantes à l'époque de la révolution française, l'action lancée par les démocrates fraternels (Fraternal Democrats) et par le Comité international contre la guerre de Crimée, le soulèvement plébéien d'Autriche, la guerre hongroise, les manifestations déclenchées en 1848—49 en Hongrie et en France contre l'intervention en Italie sont autant de phénomènes qui allèguent dans le même sens. Les prolétaires éprouvaient de la sympathie à l'égard des mouvements révolutionnaires et des aspirations nationales tout en se refusant à lutter pour leurs maîtres, pour des intérêts qui leur étaient étrangers. Une sympathie éprouvée vis-à-vis de l'insurrection polonaise, le refus d'intervenir aux côtés de la partie réactionnaire à la guerre civile américaine n'étaient pas sans jouer dans la formation de la 1ère Internationale. née à la suite des soulèvements déclenchés en commun par les ouvriers anglais et français, organisation dont le message de fondation rédigé par Marx sollicita les adhérents de lutter contre la politique extérieure agressive et réactionnaire pratiquée par les gouvernements, de protester contre les guerres antipopulaires.

Depuis de longues décennies l'Europe vit au bout de deux ans éclater la guerre meurtrière qui touchait de centaines de mille d'individus. L'Internationale à son tour se trouvait dans l'obligance d'en prendre position. En dernière analyse le Conseil Suprême, c'est à dire toute l'Internationale, tout aussi bien que ses organisations nationales et ses organes de presse se désolidarisèrent de la guerre en accentuant que le peuple, les ouvriers n'y ont rien à voir. Cependant le refus déclaré en commun n'était pas sans receler maintes nuances de conception. Les Allemands, eux, se mirent à réclamer une révolution populaire venant d'en bas tout en professant l'importance primordiale de l'unité nationale à réaliser par la voie démocratique. Quant aux Français (et cela prévaut également pour les Français de Suisse) c'était plutôt le rejet de la guerre qui prit le dessus. Leurs déclarations sont empreintes d'un esprit caractéristique aux anciens encyclopédistes et se trouvent imbues de traditions humanistes; c'est au nom de la raison et du moral qu'ils protestent contre l'excitation des passions nationalistes. Encore que l'analyse présentée par les manifestes français témoignent plus d'une fois de l'unilatéralité et que l'esprit en soit idéaliste, le dynamisme antimilitariste et international qui les anime n'est pas sans exercer un effet favorable sur les jeunes générations ouvrières. La presse ouvrière anglaise a, à son tour, rejeté la guerre faisant preuve toutefois d'un certain isolationnisme. Une attitude belliciste ne se fit point prévaloir au sein de l'Internationale. Cependant les événements de guerre finirent par mûrir l'idée qui voulait que l'Association Internationale des Ouvriers se préoccupât plus profondément des problèmes de la guerre, de l'antimilitarisme. Aussi les congrès organisés au cours des années 1867—68 portent-ils une attention accrue à cette question et aux possibilités qui permettent de réaliser une unité d'action avec les éléments bourgeois.